

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav pro světové dějiny

Diplomová práce

Bc. Kadlec Petr

Československá zahraniční politika 1945 -1950

Czechoslovakian Politics of Foreign Affairs in 1945 - 1950

Rád bych touto cestou poděkoval především vedoucímu magisterské práce Mgr. Jaroslavovi Cuhrovi Ph.D. za vedení práce, cenné rady a připomínky. Dále bych chtěl poděkovat manželům Rychlíkovým, za jejich pomoc při pobytu v USA.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Dolních Kounicích dne 27. července 2010

.....

Anotace

Československá zahraniční politika 1945 – 1950

Magisterská práce se snaží o zmapování vývoje československé diplomacie v období 1945 – 1950 v kontextu poválečných událostí. Práce chce dát do širších souvislostí kontinuitu i diskontinuitu československé zahraniční politiky v období před druhou světovou válkou a po druhé světové válce. Pokouší se zachytit proměny československé zahraniční politiky i popsáním personálních čistek v období roku 1948, kdy se dostala k moci Komunistická strana Československa.

Annotation

The aim of this magisterial work is to map the development of of Czechoslovak diplomacy between the yars 1945 -1950 in the context of post – war political events. It wans to contextualize the continuity and discontiuity of Czechoslovak foreing policy before and after the Second Word War. This work also tries to record the changes of Czechoslovak foreing policy by describing the stuff cuts in the year 1948 when the Communist Party of Czechoslovakia came into power.

Klíčová slova

Československo 1945 -1950, zahraniční politika, zahraniční vztahy, diplomacie, ministerstvo MZV, Spojené státy americké, Sovětský svaz, dr. Edvard Beneš, Komunistická strana Československa

Keywords

Czechoslovakia 1945 -1950, foreing policy, foreing realition, diplomacy, Ministry of Foreingn Affairs of the Czechoslovakia, United States of America, Soviet Union, dr. Edvard Beneš, Thr Communist Party of Czechoslovakia

Obsah

Anotace	4
Klíčová slova.....	4
Obsah	5
Seznam zkratek	6
Úvod.....	7
Prameny a literatura	14
Kontinuita a diskontinuita československé zahraniční politiky	18
Ministerstvo zahraničních věcí v letech 1945-1948.....	29
Ministerstvo zahraničních věcí po příchodu KSČ k moci	32
Mechanismus čistek a jejich rozsah na Ministerstvu zahraničí	47
Závěr	52
Seznam pramenů a literatury.....	55
Přílohy	61

Seznam zkratek

adm.	administrativní
akt. řed.	aktuárský ředitel
AV	akční výbor
AV KSČ	akční výbor Komunistické strany Československa
ČR	Česká republika
ČSR	Československá republika
FRUS	Foreign Relation of the United States
KSČ	Komunistická strana Československa
lid. dem.	lidově demokratický
min. vyslanec	ministerský vyslanec
nár. soc.	národní socialista
MZV	ministerstvo zahraničních věcí
nar.	narozen, narozena
NARA	National Archives and Records Administration
NF	národní fronta
ROH	Revoluční odborové hnutí
OSS	Office of Strategy Services
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
z. ú.	zastupitelský úřad
zpl. ministr	zplnomocněný ministr

Úvod

Pochopitelně není možné v magisterské práci zachytit tak bohaté téma, jaké je uvedeno v jejím názvu. Nicméně chtěl bych se pokusit, dle svých možností, přispět k tomuto závažnému tématu některými svými poznatky a postřehy, které jsem získal především studiem archivních materiálů. K této problematice se váže obsáhlá literatura, nicméně není aspirací této práce s ní soutěžit. Magisterská práce, kterou zde předkládám, vychází z mé bakalářské práce, již jsem se snažil rozvinout na základě nových poznatků, které jsem získal dalším rozšířením pramenné základny.

Ve své bakalářské práci *K některým aspektům formování československé diplomacie v období let 1939-1948*¹ jsem se pokusil zachytit proměny československé zahraniční politiky prostřednictvím popsání personální² revoluce, která proběhla na Ministerstvu zahraničí Československé republiky po roce 1948, kdy na dlouhých čtyřicet let přišla k moci Komunistická strana Československa.

Domnívám se, že moje bakalářská práce na osudu vyšších diplomatických pracovníků ukázala, jak radikální změny provedené komunistickými vůdci ve směřování československé zahraniční politiky byly doprovázeny bezprostředními až drastickými personálními změnami na ministerstvu, odkud byli často odstraněni špičkoví specialisté, jejichž jediným nedostatkem byl odtažitý či odmítavý vztah ke komunistické straně. Na jejich místa mnohokrát přišli nekvalifikovaní úředníci, jejichž jedinou kvalifikací naopak byl správný poměr ke komunistické straně. Tato „kvalifikace“ pochopitelně nemohla stačit a tak kromě změny obsahu zahraniční politiky došlo i ke změně jejího stylu, pochopitelně ne v její prospěch.

Nové „kádry“ nicméně byly zárukou, že linie KSČ bude v oblasti zahraniční politiky realizována beze zbytku. Personální změny na MZV byly předzvěstí radikálních změn v zahraniční politice, která nebyla otočena tak rychle, což bylo vcelku pochopitelné, protože k dokonání zahraničněpolitického obratu bylo nutné najít i patřičné lidi a po jistou dobu se komunistické Československo ještě snažilo dělat dojem, že se vlastně nic tak převratného nestalo. Sekyrnickou politiku KSČ na MZV je z hlediska komunistické teorie

¹ *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2004.*

² *Vzhledem k povaze zkoumaného období a žargonu tehdy používaného by asi bylo vhodnější spíše hovořit o „kádrové“ než o personální revoluci, nicméně slovo „kádrový“ je dnes v hluboké nemilosti.*

o převzetí moci možné „pochopit“, neboť se sestavou diplomatů, která pracovala na MZV před únorem 1948, by bylo těžké tak hladce vklouznout do pevného objetí Sovětského svazu.

Poznámka v jednom ze seznamů pracovníků MZV určených k propuštění, vzniklém někdy v průběhu roku 1948, tuto podmíněnost vystihuje více než přesně: „*Jedině přeložením těchto zaměstnanců ze služby v ministerstvu zahraničních věcí uvolní se místo pro získání politicky vyspělých a spolehlivých soudruhů, bez nichž reorganizace služby v zahraničí v duchu našeho lidově-demokratického zřízení není možná.*“³

V předkládané magisterské práci bych se chtěl pokusit rozvinout výsledky dosažené v bakalářské práci, a to zejména ve dvou směrech. Především bych chtěl doplnit a v některých případech i upřesnit získané poznatky, prezentované v bakalářské práci, o další informace získané studiem nových archivních materiálů. Tady bych chtěl především, za využití fondů Mezinárodního oddělení ÚV KSČ, ukázat technologii uskutečňování personálního převratu na ministerstvu, které se před rokem 1948 vcelku úspěšně bránilo komunistické infiltraci. I když, jak se ukáže zanedlouho po 25. únoru 1948, i desítky komunistů⁴, pracujících na ministerstvu před rokem 1948, dokázaly připravit podmínky pro rychlé ovládnutí úřadu.⁵

Oporu měla KSČ na ministerstvu v osobě státního tajemníka Vladimíra Clementise, který s sebou do Černínského paláce přivedl další komunisty především ze Slovenska. Na ministerstvu rovněž působila komunistická buňka, jejímž prvním předsedou se stal Vavro Hajdu. V únoru 1948 byl předsedou závodní organizace Vlastimil Borek, který sehrál významnou roli v „čištění“ ministerstva. Komunisté zastávali několik vysokých pozic na ministerstvu, měli i jednoho velvyslance ale i přes zasílání některých členů strany na ministerstvo s úkoly zadávanými přímo z ÚV KSČ, nebyli schopni ministerstvo ovládnout.⁶

³ Národní archiv, A-ÚV KSČ, fond 100/3, svazek 2, archivní jednotka 5, list 4. Nedatováno, ale vzhledem k řazení svazku, lze předpokládat vznik dokumentu v roce 1948.

⁴ Podle odhadu I. Koutské měla komunistická organizace na MZV v únoru 1948 60-70 členů. Ne všichni komunisté na ministerstvu byli ale, z konspirativních důvodů, členy závodní organizace. Koutská, I. A kol., Českoslovenští diplomaté 1945-1948, dílčí výsledek projektu RM 01/12/06.

⁵ Již 27. února 1948 akční výbor na ministerstvu zahraničí projednával obsáhle seznamy nepohodlných osob, kterých se bylo třeba okamžitě zbavit, a zároveň byl tento orgán již schopen navrhnout obsazení nejruznějších míst na ministerstvu lidmi, kterým důvěřoval. Národní archiv, A-ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a. j. 5, listy 23-35.

⁶ Zajímavé podrobnosti o působení komunistů před únorem 1948 přináší práce Koutská, I. A kol., Českoslovenští diplomaté 1945-1948, dílčí výsledek projektu RM 01/12/06. Za pozornost zejména stojí popis

I v této práci budu při analýze personálních změn vycházet především z osudů vyšších diplomatických pracovníků. Zároveň jsem ale výzkum rozšířil o získané informace, zachycující osudy nižšího úřednictva. Pokusil jsem se tedy, pokud mi to pramenná základna dovolila zmapovat, zachytit rozsah prováděných změn i na dalších místech v ministerském aparátu. Při tomto výzkumu jsem nebyl stoprocentně úspěšný, neboť ne všechny personální materiály ministerských úředníků jsou dostupné.⁷

Tato skutečnost ale, dle mého názoru, nemohla ovlivnit výpovědní hodnotu výchozího materiálu pro mé úvahy o změnách v charakteru československé zahraniční politiky na základě změn personálních. K dispozici jsou totiž přesná sumarizovaná data, obsažená v pracích Ivany Koutské, která zpracovala personální změny na ministerstvu zahraničí v rámci grantu MZV. Navíc pro potřeby této práce nebylo ani nezbytné zachytit osudy každého jednoho pracovníka, důležité bylo, že nám dostupné archivní materiály dovolují rekonstruovat jednotlivé typy osudů ministerských úředníků po roce 1948.

Zachytit osud každého z 1256 zaměstnanců ministerstva, kteří zde pracovali k 1. lednu 1948, by bezesporu bylo zajímavé, nicméně i neúplně zachycené pohyby v personální oblasti, na základě získaných materiálů v archivu ÚV KSČ, nám umožňují udělat si vcelku plastický obrázek o hloubce a šíři proměn učiněných na MZV ČR po úplném převzetí moci komunisty. Nicméně to ale neznamená, že by nebylo přínosné v budoucnu se k této problematice vrátit a učinit zcela vyčerpávající výzkum, zabývající se každým zaměstnancem MZV. Tyto získané informace by pak bylo vhodné konfrontovat s informacemi o lidech, kteří propuštěné pracovníky nahradili. Takto provedená srovnávací analýza by ukázala hloubku pádu československé diplomacie a dokumentovala by i různé povzdechy samotných komunistických představitelů na špatnou úroveň nových diplomatů a jejich rodinných příslušníků.

Provedená analýza kvantitativních dat v bakalářské práci bude v předkládané magisterské práci rozšířena o některé kvalitativní parametry, objasňující především

v podstatě ilegální práce na MZV, kterou provozoval dle pokynu Rudolfa Slánského Karel Dufek a obsah zpráv, které ve svém trezoru shromažďoval V. Clementis o náladách mezi diplomaty.

⁷ Tady naráží badatel na problémy s dostupností personálních svazků, neboť na většinu z nich se vztahuje ustanovení Zákona na ochranu osobních údajů 101/2000 Sb. ze dne 4.4. 2000, které omezuje přístup k personálním fondům. Tato překážka se dá v některých případech obejít využitím Archivu ÚV KSČ, kde se některé personální otázky na MZV projednávaly. Nejde ale o náhradu plnoccennou. Někteří badatelé měli možnost dostat se k personálním datům v Archivu MZV ještě před platností tohoto zákona a mají proto k dispozici potřebné informace. Na tomto místě bych chtěl poděkovat dr. Zdeňku Vališovi, který mi dal souhlas k obeznámení se s informacemi o koncích kariéry československých titulářů působících na československých misích roku 1939 ještě v době, kdy jsem pracoval na bakalářské práci.

důvody, proč byl ten který pracovník propuštěn či jinak postižen. Pochopitelně, že zde nevyplnou nějaké příliš objevené důvody, ty byly v naprosté většině dva: „nesprávná“ politická orientace anebo „nesprávní“ známí, nicméně je tak možné lépe postihnout uvažování nových pánů ministerstva. Zajímavé je pozorovat, jak v příslušných materiálech roste sebevědomí aktérů personální revoluce.

První proskripční seznam schválený akčním výborem 27. února 1948 ještě neuvádí příčiny a již vůbec ne obvinění z nesprávného politického postoje. Další seznamy již tak „delikátní“ nejsou a jazyk v nich používaný skutečně stojí za to. Ve snaze učinit tyto pasáže co nejvíce autentické, práce nechává co nejčastěji zaznít hlas pramenů, neboť v těchto částech by každé tlumočení znamenalo zkreslení nenapodobitelného jazyka nové doby: *„Čondlová Libuše... politicky neorganizovaná. Členka ČSM, poměr negativní, je v domněnku, že převzetím legitimity končí její povinnost vůči svazu. Dělá dojem nafoukané Sokolky, typ zlaté mládeže. Pro vyslání na zastupitelské úřady nepřichází v úvahu.“*⁸

Při četbě takových a dalších podobných charakteristik na mysli vytane otázka, do jaké míry je v nich obsažen zápal iniciativního straníka, chladný kalkul politického počtáře a jakou roli zde hrála prostá snaha vyřídit si s někým účty, když už se tady ta možnost naskytla. Na takové rozlišení pohnutek lidského chování ale historická věda nemá většinou příslušné metody a také v naprosté většině případů chybí i patřičný pramenný materiál. Nicméně pro potřeby této práce stačí „prosté“ rozlišení: vyhověl, nebo nevyhověl. Byť pochopitelně možnost rozlišení pohnutek vedoucích k vynesenému ortelu by celé práci přidala až shakespearovského nádechu.

Rozšířený pramenný výzkum, především o materiály z archivu KSČ, mi dovolil poměrně přesně zachytit technologii celého procesu eliminace „nespolehlivých elementů“ na MZV ČR, který byl plně kontrolován ÚV KSČ v osobě Bedřicha Gemindera. Červená Geminderova tužka činící poznámky na materiálech připravovaných komisemi na MZV rozhodovala o osudu stovek lidí působících v československé diplomacii

Z materiálů je ale zjevné, že slovo strany bylo rozhodující. Clementisova pozice vůči B. Geminderovi nebyla jednoduchá, ať se snažil, jak chtěl, měl totiž vypálený cejch soudruha, který již jednou zradil, ale hlavně se netěšil důvěře J. V. Stalina. Nakonec ale byly rozpory mezi oběma vykonavateli komunistické vůle na ministerstvu rozřešeny

⁸Národní archiv, A-ÚV KSČ, fond 100/3, svazek 2, archivní jednotka 5, list 131.

silami, na něž nestačil ani jeden z nich. Oba postupně upadli v nemilost strany, jejíž politiku se tak pilně snažili realizovat, a skončili na popravišti.

Po únoru 1948 se do poměrů na ministerstvu zahraničí nevměšoval pouze Ústřední výbor KSČ, ale také sovětští soudruzi přispěchali se svými dobře míněnými radami, které bylo často jen těžké odlišit od příkazů. Jak je patrné z vystoupení náměstka ministra zahraničních věcí Valeriana Zorina na večeři u velvyslance ČSR v Sovětském svazu Bohuslava Laštovičky, byla sovětská strana o poměrech na ministerstvu velmi dobře informována a dožadovala se svého: „*Na večeři u velvyslance Laštovičky dne 29. července [1948] za přítomnosti ministra Mikojana, Žavoronkova a 3 našich ministrů projevil zástupce sovětského ministra zahraničí Zorin zájem o očistu státního aparátu a o bezpečnostní opatření s ohledem na události v Itálii (Togliati). Projevil spokojenost s tím, že očista zbavila ministerstvo zahraničního obchodu asi 100 reakcionářů. Poukázal při tom velmi vážně na nedostatečně provedenou očistu v ministerstvu zahraničí. Uvedl, že -podle jeho názoru- se mnoho nezměnilo. Zůstali-li na svých místech Heidrich a Kraus.*”⁹ *Viceministr Zorin projevil obavu, zda činíme dobře, nebráníme-li více útěkům prominentních osob do zahraničí.*“¹⁰

Nespokojenost s personálním stavem na MZV nebyla československým partnerům dávána najevo pouze v Moskvě, nelibost projevoval přímo v Praze i sovětský velvyslanec Silin: „*Soudruh Silin vyslovil domněnku, že šéf protokolu MZV Dr. Skalický*”¹¹ *přehlíží sovětského velvyslance. Formálně se Skalickému nedá nic vytknout, poněvadž dělá vše dle protokolu, ale ve skutečnosti protěžuje zástupce západních zemí. Například sovětské velvyslanectví se dovědělo o uspořádání recepce později než anglický a americký velvyslanec.*“¹²

⁹ V Laštovičkově záznamu se jedná o Jaroslava Krause, který za války řídil informační sekci exilového ministerstva zahraničí a roku 1948 pracoval na MZV jako šéf prezidia. Druhou osobou vzbuzující nelibost sovětského představitele je jeden z klíčových představitelů prvorepublikové diplomacie Arnošt Heidrich, který po válce na MZV zastával funkci generálního sekretáře a vyvažoval svým vlivem vliv, který měl státní tajemník V. Clementis. Heidrichovi se podařilo po únoru 1948 emigrovat a vyhnout se tak velmi špatnému konci, neboť orgány StB z něho chtěli učinit iniciátora vraždy Jana Masaryka. Dejmek, J.; Němeček J., Arnošt Heidrich. In: *Historie a vojenství*, 3/1993, s.150.

¹⁰ Zpráva o jednání čs. obchodní delegace o kontingentech pro rok 1949 v Moskvě ve dnech 18.-26. srpna 1948. SÚA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 100, a.j. 1146, s.70-71.

¹¹ Jan Skalický byl přednostou kabinetu E. Beneše v době kdy byl ministrem zahraničních věcí. Ve funkci přednosty protokolu skončil 28.2. 1949, kdy byl odeslán na dovolenou s čekatelným. Roku 1951 s ním byl rozvázán pracovní poměr. Jeho případ ukazuje, že ne všechny rady sovětské strany byly realizovány okamžitě.

¹² Záznam o rozmluvě velvyslance soudruha Silina se soudruhem Geminderem dne 13. července 1948. SÚA, Archiv ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 99, a.j. 1145, s 56.

Možná, že právě v takových okamžicích, kdy sovětští soudruzi dávali své rady a vyjadřovali „obavy“ ve spojení se stavem věcí v Československu, si začali někteří českoslovenští komunisté uvědomovat, že s příchodem KSČ k moci, ztratili ochranou zónu, tvořenou předchozí vládou před přímým sovětským vlivem, či spíše kuratelou. Nyní nabylo sovětské vměšování otevřené a zcela reálné podoby. A to byl teprve vcelku neškodný začátek. Podstatně horší časy, jako například hledání československého Rajka, měly teprve přijít. Bez ochranné zóny samostatného benešovského Československa se najednou masivní vliv SSSR stal bezprostřední hrozbou pro život těch, kteří toto Československo destruovali.

Druhou ambicí této práce, byť opět staví především na analýze procesů v oblasti personální politiky, tedy na rozboru kvantitativních dat, je pokus změny na ministerstvu zahraničí začlenit do širšího kontextu kvalitativních změn v československé zahraniční politice, které ale na rozdíl od změn personálních, nelze datovat až rokem 1948. V tomto ohledu je možné konstatovat jistý paradox, kdy totiž klíčoví pracovníci ministerstva zahraničí z předválečného období, vedení Janem Masarykem a prezidentem Edvardem Benešem, postupně realizovali značně odlišnou politiku ve srovnání s předválečným stavem.

Není cílem této práce podrobně analyzovat toto téma, které se stalo předmětem zkoumání, jak specializovaných monografií, tak i souborných prací, či zasvěcených studií, půjde spíše o to využít získané pramenné materiály k doplnění již vcelku komplexně zrekonstruovaného obrazu. Ze získaných poznatků, ať z pramenných materiálů či odborných publikací, je patrné, že komunisté po roce 1948 „pouze“ vyhranili a učinili definitivními tendence, které je možné zachytit v československé zahraniční politice od roku 1943. Zejména co se vztahu ke stalinskému SSSR týče.

Tvrdě prosazovanou, novou vyhraněnou zahraničně politickou orientaci téměř okamžitě po 25. únoru 1948 začali komunisté podporovat personálními změnami. Jestliže před únorem 1948 změny v zahraniční politice byly víceméně svobodným rozhodnutím vedení československého státu, potom změny v orientaci zahraniční politiky i v jejím personálním obsazení po tomto datu již byly činěny s ohledem na mínění sovětského vedení, které se často do obou záležitostí vměšovalo. Ať již na úrovni pokynů přímo z Moskvy anebo formou požadavků činěných sovětským velvyslanectvím v Praze.

V souvislosti s pokusem začlenit zkoumaný problém personálních změn na ministerstvu zahraničí do československé zahraniční politiky jako celku, se tato práce bude pokoušet odpovědět i na otázku kontinuity a diskontinuity československé zahraniční politiky. Bude tak činěno ve dvou časových obdobích: před ztrátou samostatnosti a po jejím znovunabytí, před a po roce 1948 a ve dvou tematických rovinách: kontinuita hlavních linií zahraniční politiky a kontinuita v personálním obsazení československé diplomacie. Opět se ale spíše jedná o pokus zasadit problematiku personálních změn na MZV ČSR do širšího kontextu, jak již bylo zmíněno výše.

V různých zde zkoumaných obdobích se jednotlivé roviny chovaly různě, nicméně po roce 1948, ve srovnání se stavem před rokem 1939, dosáhla diskontinuita československé zahraniční politiky svého vrcholu, a to jak v oblasti jejího směřování, tak i v oblasti jejího personálního obsazení. Československo se přičlenilo k jinému civilizačnímu okruhu, pochopitelně ne jen vlivem změn v zahraniční politice, a tento fakt byl podtržen i dokonanou personální revolucí na ministerstvu zahraničí.

I když kánon historického bádání nedovoluje historikům klást otázku „co by bylo, kdyby“ v případě vývoje Československa po 1945 se tato otázka vkrádá více než naléhavě. Zapomeňme alespoň na chvíli na imperativ historikovy práce a vynesme několik otázek: Byl by osud Československa jiný, pokud by prezident Beneš vyhověl naléhání spojenců, některých členů exilové vlády a neodletěl roku 1943 do Moskvy? Byl pobyt Rudé armády v Československu zlomovou událostí, která ovlivnila jeho další směřování? Jaký by byl vývoj Československa, pokud by přijalo Marshallův plán? Existovala ještě vůbec šance jej přijmout? Byla zde šance následovat osud Rakouska, které se nakonec vyhnulo vtažení do sovětského bloku? Na tyto hypotetické otázky nebude práce hledat odpovědi, nicméně pod jejich vlivem bude vedeno zkoumání využitých archivních dokumentů.

Předkládaná magisterská práce je pokusem doplnit naše znalosti o společenských procesech, které se odehrávaly na počátku budování totalitního režimu v Československu. Rovněž příklad československé diplomacie po roce 1948 ukazuje, jak nekompromisní zásah, rovnající se úplné devastaci demokratického systému, představoval příchod komunistů k moci. Orientace československé zahraniční politiky po roce 1948 a její personální obsazení znamenalo opuštění všeho, na čem byla budována Masarykova první republika a nově nastolený kurz šel i proti historickému ukotvení zdejšího prostoru.

Prameny a literatura

K tématu československé zahraniční politiky v letech válečných a poválečných. V současné době k tomuto tématu existuje značné množství literatury nejrůznější povahy a kvality, a to jak z provenience českých tak i zahraničních autorů. Aspirací této magisterské práce není na základě této literatury vypracovat jakousi studii, která by charakterizovala různé proudy uvažování o této nesmírně zajímavé kapitole československých a českých dějin. Ambicí předkládané magisterské práce je pokusit se, především na základě výzkumu pramenných materiálů, přispět k dokreslení obrazu tohoto období, především doplněním našich informací o procesech probíhajících v oblasti personální politiky na ministerstvu zahraničních věcí po roce 1945 až do roku 1950, kdy lze konstatovat, že KSČ dostala ministerstvo plně pod svoji kontrolu.

Klíčovou pramennou základnu pro takto zaměřený výzkum představovaly materiály uložené v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, Národním archívu v Praze a National Archives and Records Administration at College Park, Maryland v USA. Tento výzkum byl rozšířen o studium pramenů shromážděných v edicích dokumentů: *Foreign Relations of the United States, ČSR a SSSR 1945-1948*. Dokumenty mezivládních jednání,¹³ RVHP a Československo,¹⁴ Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944-1953.¹⁵

Na počátku výzkumu bylo nezbytné získat informace o personálních poměrech na Ministerstvu zahraničních věcí, k čemuž posloužily především materiály ve fondu *Kádrový odbor (1941) 1945-1954 (1956) a odbor KA I/1-I/2, zaměstnanci MZV, dotazníková akce*. Vzhledem k jistým heuristickým potížím, způsobeným nedostupností některých pramenů v ministerském archívu, byly využity pro kompletaci výchozí základny práce Ivany Koutské, která na základě ministerského grantu, mapuje některé aspekty personálních změn na ministerstvu zahraničí.¹⁶

¹³ *ČSR a SSSR 1945-1948. Dokumenty mezivládních jednání*, Brno 1997. K vydání připravili Karel Kaplan a Alexandra Špiritová.

¹⁴ Kaplan, K.: *RVHP a Československo, 1949-1956*, Praha 1995.

¹⁵ Muraško, G. A kolektiv, *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944-1953*, Moskva-Novosibirsk 1997.

¹⁶ Koutská, I.: *Českoslovenští diplomaté do roku 1945. Studie a dokumenty*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2006. Koutská, I. A kol., *Českoslovenští diplomaté 1945-1948, dílčí výsledek projektu RM 01/12/06*.

Poté co byly shromážděny základní údaje o diplomatech v československé zahraniční službě, jednalo se především o vyslance a generální konzuly, bylo potřebné získat další informace o jejich osudech, stejně jako o personálních změnách přímo v Černínském paláci.

Tady měl nezastupitelnou úlohu Národní archiv, kde se nachází materiály Archivu ÚV KSČ, v našem případě se jednalo především o fond Mezinárodní oddělení 100/3, svazek 1, archivní jednotka 4 (171 list). Na základě těchto materiálů bylo možné nejen sledovat osudy vybraných diplomatů, ale rovněž velmi dobře zachytit technologii změn provozovaných komunistickými funkcionáři. To znamená od vytvoření akčního výboru, přes jeho činnost až k dosažení požadovaných výsledků.

V Archivu ÚV KSČ bylo rovněž možné získat další materiály dokreslující postupný proces změn ve směřování československé zahraniční politiky. Především se jedná o různé informační materiály pro potřeby KSČ a záznamy z rozhovorů se sovětskými představiteli.

Další informace o dění na Ministerstvu zahraničí ČR byly získány studiem fondů v National Archives and Records Administration at College Park (NARA), kde jsou soustředěny záznamy z výsledků, pořízených vojenskou kontrarozvědkou USA s československými diplomaty, kteří na protest proti novým pořádkům opustili Československo po roce 1948. Tyto materiály nám umožňují velmi podrobně zachytit probíhající změny na ministerstvu i v celém státním aparátu.

Archivní materiály v NARA zároveň poskytují zajímavou informační produkci o dění v Československu 1945-1950 z různých institucionálních zdrojů (korespondence mezi State Departamentem a diplomatickou misí USA v Praze, zpravodajskou produkci vojenských přidělců, analytické materiály OSS apod.). Tyto materiály byly dle potřeby doplňovány dalšími informačními zdroji zachycenými v edici dokumentů Foreign Relations of the United States (FRUS).

Pochopitelně pro úplnost informací by bylo nutné ještě získat dokumenty ze sovětských archivů, ale to již bylo materiální možnosti diplomanta. Částečně byla tato mezera nahrazena využitím dvou výše zmíněných edicí připravených Karlem Kaplanem.

Cenné informace se zasvěceným pohledem dovnitř dění na ministerstvu mi přinesl rozhovor s osobním tajemníkem Jana Masaryka Antonínem Sumem.

Proces personálních změn na Ministerstvu zahraničí ČR je na rozdíl od mé bakalářské práce výrazněji zasazen do kontextu postupných změn v československé zahraniční politice od roku 1943. Tady práce rovněž vychází z dostupných archivních materiálů, například charakteristiky politické situace podávaných velvyslanectvím USA v Praze, ale především se opírá o současnou historickou literaturu.

Na tomto základě bylo možné vcelku spolehlivě sestavit obraz změn probíhajících na MZV ČR v letech 1945-1950. Další zajímavé informace potom přineslo studium pamětí a politologických studií československých diplomatů a politických činitelů, kteří po roce 1948 vesměs opustili Československo. Studie Josefa Korbela *The Communist Subversion of Czechoslovakia 1938-1948*¹⁷, jde o vcelku zajímavý popis událostí v ČSR v období těsně po druhé světové válce, především s přihlédnutím k aktivitám KSČ usilující o získání moci v zemi, z pera očitého svědka. Dále jsou to vzpomínky osobního tajemníka prezidenta Eduarda Táborského *Prezident mezi Východem a Západem* popisující období 1938 až 1948, které detailně mapuje politickou činnost prezidenta v klíčových jednáních tvořících zahraničně politickou koncepci ČSR jak za II. světové války, tak i v období 1945 až 1948.¹⁸

Nelze opominout i paměti dalších aktérů např. paměti bývalého ministra spravedlnosti v předúnorové vládě Prokopa Drtiny *Československo, můj osud*¹⁹ či ministra protektorátní vlády a následně i ministra vlády exilové Ladislava Feierabenda *Politické vzpomínky*²⁰. Zcela zásadní je produkce českého historika i editora Karka Kaplana detailně se zabývající poválečným vývojem Československa. Zajímavé a fundované práce lze najít ve čtvrtletníku *Svědectví* Pavla Tigrida vycházejícím od druhé půle padesátých let v Paříži, tak i v československé, později české kulturně historické revui *Dějiny a současnost*. Časopis *Střední Evropa* od začátku svého oficiálního vycházení od roku 1990 přináší kritická hodnocení cizích i českých autorů, kteří analyzují vývoj československé zahraniční politiky po jejím vzniku v roce 1918. Cenné informace se zasvěceným pohledem dovnitř

¹⁷ Korbela, J.: *The Communist Subversion of Czechoslovakia 1938-1948*, Princeton University Press, 1959.

¹⁸ Táborský, E.: *Prezident mezi Východem a Západem*, Praha 1993.

¹⁹ Drtina, P.: *Československo, můj osud*, Toronto, 1982.

²⁰ Feierabend, L.: *Politické vzpomínky I – III.*, Brno, 1996.

dění na ministerstvu mi přinesl rozhovor s osobním tajemníkem Jana Masaryka Antonínem Sumem.

Proces personálních změn na Ministerstvu zahraničí ČR je na rozdíl od mé bakalářské práce výrazněji zasazen do kontextu postupných změn v československé zahraniční politice od roku 1943. Tady práce rovněž vychází z dostupných archivních materiálů, například charakteristiky situace podávaných velvyslanectvím USA v Praze, ale i se opírá o současnou historickou literaturu.

Při psaní magisterské práce jsem čerpal z obsáhlé biografie z pera historika Jindřicha Dejmka: *Edvard Beneš - Politická biografie českého demokrata. Část druhá*,²¹ které mapuje osudy i politická rozhodnutí prezidenta Beneše na pozadí všech klíčových mezinárodních událostí. Neotřelý pohled na dr. E. Beneše přináší i emeritní profesor oxfordské univerzity Zbyněk Zeman: *Edvard Beneš - Politický životopis*,²² který je i současně autorem knihy *Vzestup a pád komunistické Evropy*.²³ Norman Davies přináší ve své syntetické práci *Evropa. Dějiny jednoho kontinentu*²⁴, vývoj evropských dějin až po pád komunismu, kapitoly XI. a XII. pojednávají o „krátkém dvacátém století“. Pro práci byly použity i slovníky: Tomeš, Josef: *Slovník k politickým dějinám Československa 1918-1992*,²⁵ Pečenka, M.; Luňák P.; a kolektiv: *Encyklopedie moderní historie*²⁶ a Ramsden, John (ed.): *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*.²⁷

²¹ Dejmek, Jindřich: *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata. Část druhá Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*, Praha 2008.

²² Zeman, Zbyněk: *Edvard Beneš: politický životopis*, Praha 2009.

²³ Zeman, Zbyněk: *Vzestup a pád komunistické Evropy*, Praha 1998.

²⁴ Davies, Norman: *Evropa. Dějiny jednoho kontinentu*, Praha 2005.

²⁵ Tomeš, Josef: *Slovník k politickým dějinám Československa 1918-1992*, Praha 1994.

²⁶ Pečenka, M.; Luňák P.; a kolektiv: *Encyklopedie moderní historie*, Praha 1999.

²⁷ Ramsden, John (ed.): *Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století*, Praha 2006.

Kontinuita a diskontinuita československé zahraniční politiky

Uvažujeme-li o kontinuitě a diskontinuitě československé zahraniční politiky v kontextu personálních změn na ministerstvu zahraničí v letech 1945-1950, potom zde jsou dva přelomové body: rok 1945 a rok 1948. Nacistická okupace Československa znamenala likvidaci ministerstva zahraničí v Praze a jeho zaměstnanci byli buď propuštěni, anebo převedeni na jiné úřady protektorátní správy. Na územích neokupovaných německou armádou i nadále působila velvyslanectví předválečného Československa a v Anglii postupně probíhal proces vytváření exilové vlády, v níž zasedal ministr zahraničí Jan Masaryk.

Po osvobození se do země vrátili diplomaté působící v zahraničí a zároveň byla přijata zpět naprostá většina předválečných pracovníků MZV. Zásadnější proměny v personálním obsazení ministerstva nepřineslo ani působení *Vyšetřovací a Zvláštní očištné komise*, která jednala velmi obezřetně a nepodvolila se tlaku komunistů, kteří ji hodlali využít ke zbavení se osob jim nepohodlných. Lze tedy konstatovat, že z hlediska personálního obsazení ministerstva zahraničí kontinuita zahraniční politiky mezi první republikou a osvobozeným Československem byla zajištěna. Do diplomatické služby sice byli přijati příslušníci komunistické strany včele s V. Clementisem, který zastával funkci státního tajemníka, ale charakter ministerstva se v důsledku tohoto kroku nezměnil.

Situace se výrazně změnila až po únoru 1948, kdy začalo masové propouštění pracovníků diplomatické služby, kteří nebyli s to ztotožnit se s novými pořádky zaváděnými komunisty anebo byli shledáni nevhodnými novým vedením ministerstva. Nastalá diskontinuita, která bude konkrétními údaji doložena níže, odpovídala diskontinuitě charakteru zahraniční politiky ČSR po únoru 1948. Čistky na ministerstvu měly za cíl zbavit se lidí, kteří dle mínění KSČ nebyli schopní realizovat nový zahraničněpolitický kurz. Politika nahrazování zkušených specialistů prověřenými kádry zasadila úrovni a pověsti československé diplomacie zdrcující ránu a ještě více ji dostala do vleku sovětské zahraniční politiky.

Byla-li v oblasti personální po osvobození Československa nastolena kontinuita v československé zahraniční službě téměř beze zbytku, nelze totéž konstatovat

v souvislosti s jeho samotným zahraničněpolitickým směřováním. V posledních válečných a prvních poválečných letech se politická reprezentace Československa vydala cestou, která nemalou měrou napomohla radikální změně zahraničněpolitického kurzu, který nastal pod komunistickým vedením země po roce 1948.

Poválečné Československo v některých vektorech pokračovalo ve své předválečné zahraniční politice, avšak další nově zvolené priority nám nedovolí mluvit o plné kontinuitě mezi československou předválečnou a poválečnou politikou. V případě vývoje po roce 1948, ve srovnání s vývojem před rokem 1939, je již třeba mluvit o plné diskontinuitě vývoje, která je charakteristická i pro naprostou většinu dalších sfér života československé společnosti.

Po roce 1945 tedy došlo v personální oblasti československé zahraniční politiky k navázání na stav věcí před 15. březnem 1939, staronová sestava československých diplomatů byla ale nucena řešit novou agendu, kterou s sebou přinesla nové uspořádání sil v Evropě, především neodvolatelná přítomnost Sovětského svazu ve střední Evropě. Na otázky, které před československou diplomacií stály již v období mezi dvěma válkami, především se to dotýká otázek bezpečnostních, zajištění československých hranic a národnostního uspořádání, byly hledány odpovědi v rámci poněkud jiných mezinárodněpolitických schémat.

Především mnichovské trauma a ne úplné pochopení toho, jak se poválečná Evropa bude vyvíjet, vedla prezidenta Edvarda Beneše k hledání nových variant, v nichž začal hrát významnou roli Sovětský svaz. Československý prezident v jednáních s novým významným geopolitickým hráčem udělal stejnou chybu jako americký prezident Franklin D. Roosevelt a britský ministerský předseda Winston S. Churchill, podobně jako oni se totiž domníval, že na strýčka Joea má, že je možné mu věřit a že Sovětský svaz bude poněkud jinou zemí než před válkou. Především, že na území komunistické velmoci dochází k demokratizačním procesům, které umožní v menší či větší míře korektní spolupráci s Moskvou i po válce.

Prozření, že se věci mají poněkud jinak, vedlo ke spuštění železné opony, které mělo pro Československo fatální důsledky, neboť se ke své smůle ocitlo na druhé straně než jeho bývalí spojenci. Prezident Beneš po roce 1945 měl postupně možnost vidět celou řadu faktů, které ho měly varovat před záludným spojencem, nicméně jednal jako by nic nechápal. Povzdechnutí ke konci jeho života: „*Dlouho jsem věřil, že alespoň Gottwald mi*

nelže, ale nyní vidím, že lžou všichni bez výjimky, kdo je komunista, je lhář - je to společný rys všech komunistů, a zejména ruských. Mou největší chybou bylo, že jsem doposledka odmítal věřit, že mne i Stalin chladnokrevně a cynicky obelhával, jak v r. 1935, tak i později, a že jeho ujišťování mně i Masaryka bylo úmyslným a cílevědomým podvodem.“²⁸ Lze tak brát jako smutné doznání státníka, který pochopil, že byl oklamán a že prohrál. Nejen vlastní pověst ale osud země, v jejímž čele stál.

Úloha prezidenta Beneše v procesu směřujícím ke komunistické diktatuře je stále předmětem ostrých sporů, které se z roviny historické přelévají v rovinu politickou a zase zpět. Tyto diskuse se vedou s větší či menší mírou od roku 1948 a trvají dodnes. Připojil se k nim dokonce český prezident Václav Klaus, který ale reprezentuje spíše politický než historický příspěvek do diskuse.²⁹

Jedním z prvních se pokusil tragickou roli E. Beneše těsně po jeho smrti popsat do tehdejších událostí hluboce zasvěcený Ferdinand Peroutka a jeho hodnocení nepostrádá na výstižnosti dodnes: „*Když dr. Edvard Beneš zemřel, svět pocítil, že skončil svou životní dráhu muž, který se podobá dramatikovi, který napsal dva znamenité akty hry a k nim připojil slabý akt závěrečný. Edvard Beneš vedl s pevnou odhodlaností svůj národ dvěma světovými krizemi, roku 1914 i roku 1939; když národ upadl do třetí krize, když místo německých uchvatitelů bylo třeba čelit uchvatitelům komunistickým, když germánské násilí bylo vystřídáno násilím slovanským, tento muž jako by byl vyšel ze své formy... Edvard Beneš potvrdil komunistický uchvatitelský akt v únoru 1948. Neučinil nic, aby odhalil jeho násilnost. Fungoval po nějakou dobu jako sací papír, kterým se osušovalo písmo na ortelech, jež vydávali noví diktátoři. Dovolil násilníkům, aby se dovolávali jeho demokratické autority.*“³⁰

Brilantní český publicista rovněž velmi přesně odhalil počátky Benešova „skluzu“ po šikmé rovině vedoucího do komunistické diktatury. Viděl ho ve zradě Československa Anglií a Francií v roce 1938, kdy se zhroutila prezidentova koncepce zahraniční a

²⁸ Tábořský, E.: *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, Praha 1993, s. 271. Tábořský zde referuje o rozhovoru, který měl E. Beneš Amélií Posse-Brázdovou v Sezimově Ústí 19. srpna 1948.

Ferdinand Peroutka uvádí prezidentův stejný výrok, ale včleňuje jej do tajného vzkazu, který E. Beneš poslal exilu. Peroutka, F.: *Byl Edvard Beneš vinen?*, Paříž 1949, [citováno 15.7.2010]. Dostupné z:

<www.masarykovaspolecnost.info/masarykovaspolecnost/zaj01_1.htm>.

²⁹ Klaus, V.: *Není možné mlčet. Lidové noviny* 25. 1. 2010, [citováno 10.7.2010], dostupné z: <www.klaus.cz/clanky/2497>.

³⁰ Peroutka, F.: *Byl Edvard Beneš vinen?* Paříž 1949, dostupné z:

<www.masarykovaspolecnost.info/masarykovaspolecnost/zaj01_1.htm> [citováno 11.7.2010].

bezpečnostní politiky: „*Všechno dobro, všechnu bezpečnost hledal na Západě. Při každé příležitosti kázal, že úzká spolupráce s Anglií a Francií je podmínka, bez které Československo nemůže být... To co pokládali za hradbu kolem sebe, nebylo více než kulisa pro klidné doby, kterou převrhl vítr první krize.*“³¹

V exilu prezident vyvodil ze své mnichovské traumatické zkušenosti závěry a začal hledat nového spojence. Nemohl-li věřit Anglii a Francii, ty ale pochopitelně nechtěl opustit úplně, v Evropě logicky zbýval jediný významný hráč, a to Sovětský svaz: „*Byv odsouzen lhostejností Západu, snažil se posílit postavení svého státu dohodou s Východem a velmi usiloval přesvědčit sám sebe, že to nebude medvědí oběť. Jít se Západem nebylo možno, jak se ukázalo v roce 1938. Jít s Východem není možno, jak se ukázalo v roce 1948.*“³²

Prvním úkolem, který začal E. Beneš v exilu řešit, byla otázka uznání neplatnosti Mnichovské dohody od jejího samotného začátku. V Anglii měl zpočátku vůbec problém, aby byla uznána jeho vláda v exilu³³ a otázka odvolání Chamberlainova podpisu pod Mnichovskou dohodou se zdála být neřešitelnou otázkou. Na tomto stavu věci z počátku nemohla nic změnit ani skutečnost, že jeden ze strůjců appeasementu byl vystřídán W. Churchillem.

Velká Británie prohlásila tuto smlouvu za neplatnou až dopisem ministra zahraničí Anthony Edena ze dne 5. srpna 1942: „*Aby se však zamezilo jakémukoli nedorozumění, přeji si nyní prohlásit jménem vlády Jeho Veličenstva ve Spojeném království, že vzhledem k tomu, že Německo úmyslně zničilo ujednání o Československu z roku 1938, na kterých vláda Jeho Veličenstva ve Spojeném království byla účastná, považuje se vláda Jeho Veličenstva za zbavenou jakýchkoli závazků v této věci. Při konečné úpravě československých hranic na konci války nebudou na její stanovisko mít vliv žádné změny, které se staly v těchto věcech jak v roce 1938, tak i později.*“³⁴ Ministr se zároveň odvolal na projev Winstona Churchilla ze dne 30. září 1940, kde ministerský předseda prohlásil, že: „*Mnichovská dohoda byla Němci zničena.*“³⁵

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž.

³³ Stalo se tak až v červenci 1940.

³⁴ Masaryk Jan: *Dopis ministra zahraničních věcí Velké Británie Anthony Edena ministru zahraničí Československé vlády v exilu Janu Masarykovi ze dne 5. 8. 1942, [citováno 11.7.2010]. Dostupné z: < www.fronta.cz/dokument/dopis-britskeho-ministra-zahranici-edena-o-mnichovske-dohode >.*

³⁵ Tamtéž.

Sovětský svaz sice nebyl signatářem Mnichovské dohody, nicméně respektoval kroky, které Hitler činil ve střední Evropě. SSSR sice odsoudil nótou ze 17. března 1939 okupaci zbytků Československa, nicméně posléze, po uzavření *Smlouvy o neútočení mezi Německem a Svazem sovětských socialistických republik* („pakt Ribbentrop-Molotov“, ze dne 23. srpna 1939), uznal Slovenskou republiku a 2. prosince 1939 sovětské úřady rozhodly o zrušení československého velvyslanectví v Moskvě.³⁶ I když se stal v této době SSSR spojencem hitlerovského Německa, E. Beneš nepochyboval o tom, že toto spojení nevydrží dlouho a válka mezi oběma totalitními státy je nevyhnutelná. Jeho odhad se naplnil 21. června 1941, kdy Hitler skutečně svého nedávného „spojence“ napadl.

Německá agrese vůči SSSR změnila atmosféru ve vzájemných československo-sovětských vztazích.³⁷ Z iniciativy sovětské strany byla již dne 18. července 1941 podepsána smlouva obnovující diplomatické styky. Téhož roku, dne 24. října, obdržel staronový velvyslanec v SSSR Z. Fierlinger nótou, v níž se konstatovalo, že „ze své strany považuje sovětská vláda za nutné poznamenat, že, jak už jsem v tomto smyslu prohlásil v rozhovoru s prezidentem Československé republiky panem Benešem v červnu tohoto roku, sovětská vláda, nezúčastněná na Mnichovské dohodě, se nikdy nepovažovala a nepovažuje za vázanu v jakékoliv míře ustanoveními zmíněné dohody.“³⁸ V nótě sovětské vlády dostal prezident Beneš silnější prohlášení než ze strany Londýna, což bezesporu ještě posílilo jeho rozhodnutí navázat se Sovětským svazem těsnou spoluprací, a to jak během války, tak i po ní.

Další lákadlo se objevilo zanedlouho v možnosti uzavřít se Sovětským svazem smlouvu o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci. Ostatní velmoci odmítaly učinit něco podobného a odkazovaly až na dobu po skončení války. Tuto zásadu měl prý původně dodržovat i Sovětský svaz, který ale takový názor popřel.³⁹ Samotný fakt uzavření

³⁶ Toto rozhodnutí bylo československému velvyslanci Zdeňku Fierlingerovi oznámeno 14. prosince 1939.

³⁷ Babka, Lukáš; Roubal, Zdeněk: Československo-sovětské vztahy, [citováno 11.7.2010], dostupné z: <www.akademickyrepozitar.cz/Petr-Roubal/Ceskoslovensko-sovetske-vztahy>. Jedná se o přehledný a obsažný popis československo-sovětských vztahů ve zkoumaném období ale i mimo něj, odkaz obsahuje heslo „Československo-sovětské vztahy“ pro nedokončený projekt Encyklopedie českých dějin. K heslu je připojen i seznam klíčové literatury k tématu ve formátu pdf.

³⁸ Molotov, N. M.: Molotovův dopis Fierlingerovi postojí k mnichovské dohodě SSSR, [citováno 11. 7. 2010], dostupné z: <www.fronta.cz/dokument/molotovuv-dopis-fierlingerovi-o-postoji-sssr-k-mnichovske-dohode>. Jedná se o nótou lidového komisaře zahraničních věcí Vjačeslava Molotova československému velvyslanci v SSSR Zdenku Fierlingerovi ze dne 24. 10 1942.

³⁹ „Ovšem co se týče postavení Československa na velmocenské šachovnici, je fakt, že žádná jiná velmoc nebyla připravena s Československem uzavřít spojeneckou smlouvu. Byla to zásada britské a americké politiky, že během války by k ničemu takovému nemělo docházet. Ostatně v roce 1942 došlo ke kontaktu se

smlouvy se SSSR má svoji logiku, neboť, řečeno slovy Peroutkovými: „*Poněvadž nikdy nepochyboval o tom, že Německo bude poraženo a poněvadž v síly Francie ztratil důvěru, viděl kvapem blížít se chvíli, kdy na evropském kontinentě zůstane jediná velmoc: Rusko. Jeho celoživotním politickým zvykem bylo dohodnout se s největší silou. Kromě toho by bylo bývalo s československého hlediska neprozíravé ignorovat velkou moc, jejíž vliv obkrouží československé hranice ze všech stran. Od roku 1944 mělo být celkem jasno všem, že nebude možno žít ve střední Evropě a tvářit se, jakoby Rusko neexistovalo. Zajisté to bylo nepříjemno Benešově západnické a demokratické mysli, ale považoval za svou povinnost se s tím smířit a vyvodit z toho důsledky.*“⁴⁰

Rovněž samotné znění *Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československem a SSSR* (12. prosince 1943) nebylo nikterak alarmující, spíše naopak. E. Beneš za klíčový považoval vzájemný závazek nevměšování se do vnitřních záležitostí smluvního partnera a respektování nezávislosti a svrchovanosti. Problém ale spočíval v přístupu obou stran k podepsanému dokumentu a ten E. Beneš nepostřehl.

Zatímco československý prezident bral smlouvu zcela vážně a viděl v ní kvalitně vyjednanou základnu pro československo-sovětské vztahy po ukončení války, sovětský diktátor ji nejspíše bral jako další potřebný krok na cestě k maximálnímu posílení svého vlivu v poválečné střední Evropě. Nelze ani vyloučit možnost, že se i tímto způsobem snažil oslabit pozici Polska, s nímž měl dalekosáhlé plány. Uzavření smlouvy se SSSR zároveň pochopitelně významným způsobem posilovalo postavení komunistů v jednáních o poválečném uspořádání Československa.

Na druhou stranu ale tato smlouva nevytvářela pro československé komunisty možnost jít cestou polského scénáře. To postřehl již americký velvyslanec v Československu Laurence A. Steinhardt, když po únoru 1948 napsal státnímu tajemníkovi Marshallovi: „*Sovětsko-československá smlouva z 12. prosince 1943 nepochybně dočasně zabránila tomu, aby se poválečná situace v Československu vyvinula stejně jako v Polsku. Nabídla Československu hmatatelné výhody pouze tak dlouho, dokud byl Sovětský svaz*

Sovětským svazem s tím, že nebudou uzavírány smlouvy s "malými spojenci". Sovětská strana to pak popřela, že to nepodepsala.“ Vít Smetana v televizním pořadu historie.cs, díl Volá Londýn.

⁴⁰Peroutka, F.: *Byl E. Beneš vinen?*, [citováno 10.7.2010],

dostupné z: <http://www.masarykovaspolecnost.info/masarykovaspolecnost/zaj01_1.htm>.

rozhodnut zdržet se agresivní politiky v Evropě. Protože Sověti ve skutečnosti pokračovali být agresivními, bylo jen otázkou času, kdy krize v Československu nastane. “⁴¹

Skutečnost, že komunisté v poválečném Československu získají větší vliv a nebude možné je držet mimo výkonnou moc, bylo bez jakýchkoliv pochyb. To na vůli prezidenta Beneše záleželo minimálně. Jeho pokus poskytnout komunistům podíl na moci a tímto způsobem zabránit tomu, aby si ji vzali sami, ale nevyšel. Vývoj válečného dění posiloval pozici Sovětské svazu a v případě otázek spojených s poválečným uspořádáním Československa potažmo Klementa Gottwalda. Obavy, že pokud se nepodaří s komunisty domluvit o rozdělení moci, vezmou si ji všichni naráz, se odrážejí v řadě materiálů.

Poměrně jasně to konstatoval ministr zahraničí Jan Masaryk, jehož slova cituje John G. Winant, velvyslanec USA ve Velké Británii, v telegramu, v němž informuje státního tajemníka o tom, že československá exilová vláda uzná Lublinský výbor instalovaný SSSR, neboť byla pod tlakem Moskvy: *„Sargent nás informoval, že Masaryk, když mu volal, aby ho informoval, že československý kabinet se rozhodl uznat Lublinský výbor jako prozatímní vládu Polska, byl hluboce rozrušen. Molotov bez obalu řekl československému velvyslanci v Moskvě, že uznání není dále možné odkládat. Masaryk řekl, že sovětská vojska jsou v Československu a my nemůžeme riskovat, že tam bude vytvořen „Lublinský výbor. “⁴²*

Celá záležitost kolem Lublinského výboru již na počátku roku 1945 vcelku jasně ukázala, jak to bude vypadat s československou nezávislostí na vládci v Kremlu. Stačí dát do chronologického sledu k citovanému telegramu další dva od téhož původce: *„8. leden 1945. Ripka dnes řekl Bruinsovi během obecné konverzace, že Sověti žádají, aby československá vláda rozšířila uznání Lublinského výboru na uznání 'prozatímní vlády' Polska a Britové žádají jeho vládu, aby to nedělala. Jeho vláda tak čelí nepříjemnému dilematu. Hledá způsob, jak získat čas do doby po zasedání 'Velké trojky', ale není si jistý, jestli československá vláda vydrží sovětský tlak. “⁴³*

⁴¹ The Ambassador (Steinhardt) to the State Secretary, Prague, April 30, 1945. 309: Telegram. FRUS 1948, s. 749.

⁴² NARA, The Ambassador (Winant) to the State Secretary, London, 2. 2. 1945: Telegram, UD 2378-A, Czechoslovakia, confidential file (1945-52), karton 13.

⁴³ NARA, The Ambassador (Winant) to the State Secretary, London, 8. 1. 1945: Telegram, UD 2378-A, Czechoslovakia, confidential file (1945-52), karton 13.

„30. ledna 1945. Podle informace ministra zahraničí Masaryka, dnes ráno se sešel československý kabinet a rozhodl uznat Lublinský výbor jako 'prozatímní vládu' Polska. Rozhodnutí bude oznámeno zítra odpoledne.“⁴⁴

„Pan Masaryk naznačil, že československá vláda byla pod silným sovětským tlakem, aby jednala. Řekl, že když byli kontaktováni sovětskou vládou, jeho vláda nastolila diskusi o hranicích Těšínska a dala najevo přání dosáhnout uspokojivou deklaraci výboru před jeho uznáním. Sovětská vláda odpověděla, že dává přednost tomu, aby bylo uznání rozšířeno před akcí ohledně Těšínska a naznačila, že tato otázka by mohla být upravena později.“⁴⁵

Komunisté podíl na moci nabízený prezidentem Benešem přijali, ale v podstatě sami rozhodli, jak bude tento podíl veliký. Benešovy představy, s kterými se vypravil do Moskvy roku 1945, vzaly rychle za své. Ve srovnání s rokem 1943 panovala v Moskvě i jiná atmosféra. Prezident i jeho doprovod si rychle uvědomili, že iniciativa přešla do jiných rukou: *„Začátkem roku 1945 jel do Moskvy podruhé. Radostných pocitů už nebylo. Německo se třásl před nezadržitelným pádem, Rusové už se cítili vítězi, jejich laskavosti ubylo. Pod sametovou rukavicí bylo možno hmatat ocelovou dlaň, která tam vždycky byla. Rusko trvalo na tom, aby jednání o československou vládu se dělo v Moskvě. To znamenalo pro dr. Beneše ocitnout se pod tlakem mnoha atmosfér. Uvědomoval si nebezpečí. Předvídal, že se octne proti neostyšné přesile českých, slovenských a ruských komunistů. Před odjezdem z Londýna se vyjádřil, že komunisté dostanou do svých rukou ministerstvo vnitra jen přes jeho mrtvolu. Nuže, zůstal živ a komunisté dostali ministerstvo vnitra.“⁴⁶*

Ministerstvo vnitra a další získaná ministerstva dokázali komunisté a jejich skrytí příznivci na jiných ministerstvech, např. generál Ludvík Svoboda na ministerstvu obrany, mistrně využít a po vyprovokování krize v únoru 1948 svůj podíl na moci přeměnili v totální ovládnutí země. Důvěra prezidenta Beneš ve své nové partnery dostala hořkou definitivní tečku.

Ještě před ní došlo k několika dalším událostem, jež jasně ukazovaly, že Československo, které narozdíl od Polska, nebylo zcela prioritním Stalinovým cílem, do

⁴⁴ NARA, *The Ambassador (Winant) to the State Secretary, London, 30. 1. 1945: Telegram, UD 2378-A, Czechoslovakia, confidential file (1945-52), karton13.*

⁴⁵ NARA, *The Ambassador (Winant) to the State Secretary, London, 30. 1. 1945: Telegram, UD 2378-A, Czechoslovakia, confidential file (1945-52), karton13.*

⁴⁶ Peroutka, F., *Byl Edvard Beneš vinen?*, [citováno 10.7.2010], dostupné z: www.masarykovaspolecnost.info/masarykovaspolecnost/zaj01_2.htm.

značné míry dobrovolně skončilo mezi sovětskými satelity. Cesta k tomuto neblahému cíli byla založena na hledání nových spojenců, když ti staří zklamali a ne dostatečně rychle chtěli své viny napravit, a na víře, že se Sověty je možné jednat čestně a jako rovný s rovným.

Co se týče událostí lemujících tuto cestu, jde o víceméně notoricky známé případy, zejména potom: cesty prezidenta Beneše do Moskvy (1943, 1945), ukončení jednání o projektu česko-polské konfederace (květen 1943), uznání Lublinského výboru (leden 1945), předání Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu (29. června 1945), dohoda o těžbě a dodávkách uranu do SSSR (listopad 1945), odmítnutí účasti na Marshallově plánu (červenec 1947) či nepodepsání smlouvy s Francií (léto 1947). Hledání nového spojence skončilo nejprve podřízeností československé zahraniční politiky Moskvě a následně instalací komunistického režimu v zemi.

Nutnost bezpodmínečně vést československou zahraniční politiku tak, jak si přeje Moskva, Janu Masarykovi již v rozhovoru v Moskvě roku 1945 zdůraznil, vědom si své narůstající síly, Klement Gottwald: „*Gotvald [chyba ve jméně je dílem Masaryka] pokračoval, že teď musíme zahraniční politiku naprosto a bez výhrady přizpůsobiti politice sovětské a naznačil, že si není jist, jestli já tuto situaci chápu, ale že jsem o tom dávno hluboce přesvědčen, že tak musí býti, že teď právě Benešovou návštěvou v Moskvě nastává nová perioda našich dějin, že nejužší spolupráce zahraničně-politická se Sověty musí se státi naším ~~nezměnitelným~~ [přeškrtnuto Masarykem] a neměnitelným základním kamenem pro budoucnost... Řekl jsem výslovně, že nyní nastává den přelomu, kdy musíme konkrétně⁴⁷, loyálně a realisticky, do všech důsledků plniti smlouvu se sověty a to duchem a literou. Tím se zdál Gotvald uspokojen a několikrát opakoval, že je rád, že jsem mu toto své stanovisko tak jasně sdělil.*“⁴⁸

Kromě skutečnosti, že prezident Beneš viděl v Sovětském svazu záruku bezpečnosti Československa před Německem, o kterém se domníval, že dříve nebo později půjde se Západem proti Sovětskému svazu a nabízel se Moskvě jako spojenec v tomto konfliktu, byla tady ještě jedna otázka, při jejímž řešení se mohl bezvýhradně na SSSR

⁴⁷ K této problematice existuje vcelku obsáhlá literatura, která je přehledně shrnuta v práci Dejmek, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992)*, Praha 2002, ss. 89-113. Postoje Beneše ke klíčovým problémům tak, jak je prezentoval během své návštěvy v Moskvě v březnu 1945 jsou zachyceny v záznamech z rozhovorů publikovaných v Muraško, G., (ved. Aut. Kol.), *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944-1953, I. díl 1944-1948*, Moskva-Novosibirsk 1997.

⁴⁸ Záznam z rozhovoru ministra Masaryka s poslancem Gottwaldem v Moskvě 21. března 1945 vypracovaný J. Masarykem. SÚA, Archiv ÚV KSČ, fond 100/24, sv. 172, a.j. 1539, s. 7.

spolehnout. Totiž otázka odsunu sudentských Němců. Všechny spojenecké síly s myšlenkou odsunu v podstatě souhlasily⁴⁹, nicméně byl mezi nimi rozdíl v pojetí rozsahu a způsobu provedení. Anglie a USA měly postupně stále větší problém se způsobem, jak je odsun realizován, zvláště potom s tzv. divokým odsunem. Sovětský svaz, kde nebylo přemísťování velkých skupin obyvatelstva ničím neobvyklým, se k celé záležitosti stavěl velmi vstřícně až bohorovně.

Již v průběhu moskevských jednání 16. ledna 1943 Vjačeslav Molotov při rozhovoru s E. Benešem neměl s odsunem a zamýšlenými počty odsunutých Němců, tentokrát v případě Polska, žádný problém: „*Přišla řeč na to, kolik Němců by se muselo vystěhovat z Polska. Prezident to vypočítal na 3 1/2 milionu. 'To je maličkost, to je snadné', prohlásil Molotov.*”⁵⁰ Podobně se k celé záležitosti vyjádřil později i Stalin v rozhovoru s československým velvyslancem Z. Fierlingerem: „*Fierlinger se dále dotazuje, jak to bude s vysídlením Němců a Maďarů z Československa. J.V. Stalin říká: 'My vám bránit nebudeme. Vyžeňte je. Ať na sobě pocítí, co znamená nadvláda nad jinými. Fierlinger v souvislosti s tím prosí, aby byl dán sovětským vojákům pokyn napomáhat při tomto vysídlování Němců a Maďarů. J.V. Stalin se táže: 'Copak tomu naši vojáci překážejí?' Fierlinger říká, že o překážení nejde, ale bylo by dobré aktivní přispění.*”⁵¹

I v tomto případě tedy prezident Beneš našel více porozumnění u svého nového spojence, ten ale měl své plány a vyhovět některým přáním československého prezidenta bylo jejich součástí. Dochované záznamy z jednání v Moskvě 1945 dosti ilustrativně dokládají, že Stalin má svého partnera přesně tam, kde ho chtěl mít. Žertoval, a tady šlo vskutku o řádnou porci černého humoru, o vzájemné důvěře: „*Nechystáme se v Československu zavádět sovětské zřízení. Obraceje se k Benešovi s. Stalin řekl, že Beneš*

⁴⁹ K této otázce viz například: Informační materiál k dekretům prezidenta republiky z období 1940-1945. Kde jsou shrnuta klíčová fakta dotýkající se odsunu a zároveň je zde shromážděna základní literatura k tématu. Dekrety prezidenta republiky z let 1940-1945, [citováno 10.7.2010], dostupné z:

<[www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/neverejne/druha_svetova_valka_a_jeji_dusledky/dekrety_prezidenta_republiky_z_let_1940/index\\$2548.html?action=setMonth&year=2020&month=2](http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/neverejne/druha_svetova_valka_a_jeji_dusledky/dekrety_prezidenta_republiky_z_let_1940/index$2548.html?action=setMonth&year=2020&month=2)>.

⁵⁰ Smutný, J.: Moskevská jednání, Beneš-Molotov, [citováno 10.7.2010], dostupné z: <www.fronta.cz/dokument/moskevskajednani-benes-molotov-2>. Jedná se o záznam druhého rozhovoru s Molotovem, konaném v Moskvě dne 16. 12. 1943, od 17-19.30 hod. odpoledne.

⁵¹ Záznam rozhovoru s. Stalina s předsedou vlády Československé republiky Fierlingerem a náměstkem ministra zahraničí Clementisem 28. června 1945. In: Kaplan, K.; Špiritová, A.: ČSR a SSSR 1945-1948. Dokumenty mezivládních jednání, Brno 1997, s. 501-502.

o tom nejspíše pochybuje. S. Stalin řekl, že to je Benešovo právo. Avšak on, s. Stalin, chce, aby Čechoslováci pochopili, že mluví upřímně a že říká, co si myslí.“⁵²

Vše vyvrcholilo skandálním přípitkem, v němž se maršál omluvil dopředu za to, že jeho vojáci budou v osvobozeném Československu nejspíše dělat výtržnosti a znásilňovat: „*Považují se za hrdiny a myslí, že si mohou dovolit příliš. Domnívají se, že jim budou tyto nemírnosti prominuty proto, že jsou hrdinové. Prošli pod nepřátelskou palbou velkou a těžkou cestu a každý z nich si myslí, že možná zítra skolí nepřátelská kulka. S. Stalin řekl, že tito bojovníci často dělají výtržnosti, znásilňují dívky. S. Stalin řekl, že chce, aby se Čechoslováci nenechali Rudou armádou moc okouzlit, aby pak nebyli příliš zklamáni. On, s. Stalin, chce, aby Čechoslováci bojovníky chápali a omlouvali.*“⁵³

Rudá armáda dostála tomu, za co se její hlavní velitel omlouval dopředu, a přidala početnou řadu dalších excesů, ale ani to nemělo vážnější dopad na vztah E. Beneše k Sovětskému svazu. A nejen na prezidenta. Většina Čechů, jak ukázaly volby roku 1946, s odchodem Rudé armády ke konci roku 1945 rychle zapoměla a pobyt Rudé armády na československém území nesehrál tak negativní roli jako v sousedním Rakousku, kde komunisté ve volbách nedosáhli ani šesti procent.⁵⁴

Jako velmi prozíravé se tak ukázalo konstatování amerického diplomata, působícího v Československu, že „*bez ruského vlivu tady je určitá inklinace Čechů směrem k umírněné levici, a tomu nepřímě napomáhá spojení s Ruskem a přítomnost jeho armády. Takové tendence jsou rovněž v americké okupační zóně.*“⁵⁵ Teď již komunistům nezbývalo nic jiného než českou inklinaci k levici využít. Cestu měli ulehčenou kroky, které byly podniknuty především prezidentem E. Benešem během a po skončení druhé světové války.

⁵² Oběd u s. J. V. Stalina na počest E. Beneše. Dne 28. března 1945 v 8 hodin večer. Tamtéž, s. 499.

⁵³ Tamtéž, s. 498.

⁵⁴ Blíže k této problematice a pobytu Rudé armády na československém území viz: Vágner, P.: *Did Czechoslovakia Have Any Chance? Prague's American Embassy About the Red Army in Czechoslovakia in 1945*, [citováno 10.7.2010], dostupné z: <www.russkiivopros.com/?pag=one&id=316&kat=7&csl=46>.

⁵⁵ Tamtéž.

Ministerstvo zahraničních věcí v letech 1945-1948

MZV ČSR po osvobození republiky přistoupilo k plnění svých úkolů v podstatě s nezměněným aparátem, s výjimkou Vladimíra Clementise ve funkci státního tajemníka: „Za svůj zisk jsme pokládali, že si komunisté netroufli sáhnout na pozici Jana Masaryka v zahraničním ministerstvu, i když tam vtláčili dr. Vlado Klementise jako státního tajemníka a svého dohlázeatele.“⁵⁶ Clementis ve vedení ministerstva představoval jediného zástupce komunisté strany. Ministerstvo zahraničních věcí tvořili po roce 1945 zaměstnanci exilové londýnské vlády, úředníci pracující na MZV v době předokupační a i nově přichozivší se státním tajemníkem Clementisem, pocházející z kruhů slovenské levicové inteligence. Všichni uchazeči museli projít přijímacím řízením, které vedle žádosti o přijetí obsahovaly vedle životopisu i popis chování v době okupace i potvrzení o národní a politické spolehlivosti, doklady o perzekuci, svědectví o perzekuci, svědectví o odbojové činnosti atd.⁵⁷

V této době k personálním změnám na ministerstvu docházelo především v souvislosti s působením *Vyšetřovací*⁵⁸ a *Zvláštní očištné komise*,⁵⁹ která zkoumala chování a jednání diplomatů těsně po ztrátě samostatnosti a v průběhu druhé světové války. Zvýšená pozornost byla v případě vyslanců a generálních konzulů věnována jejich chování po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. V tomto kontextu se především hodnotilo chování titulářů vzhledem k Chvalkovskému nařízení ze dne 16. března 1939, odevzdat zastupitelské úřady německým diplomatům. „Telegram č. 38 0882/I-2/39: Podříd'te se STOP dejte k dispozici všechny spisy a provádějte přesně příkazy německé diplomatické mise STOP vyrozumět rovněž všechny konzulární úřady. Chvalkovský.“⁶⁰ Tohoto nařízení uposlechla velká většina titulářů, kteří zastupitelské úřady předali, nicméně některé destinace po předání byly získány zpět a část nebyla vydána vůbec. K 15. březnu 1939 mělo Česko-Slovensko

⁵⁶ Drtina, P.: Československo, můj osud, svazek druhý, kronika I, str. 25 -26.

⁵⁷ Koutská, I.: Českoslovenští diplomaté do roku 1945. Studie a dokumenty, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2006, str.18.

⁵⁸ Vyšetřovací komise na MZV byla zřízena 12. října 1945 na základě vládního usnesení ze dne 7. září 1945, a jejím úkolem bylo prošetřit, které zastupitelské úřady a kterými úředníky byly Němcům v březnu 1939 odevzdány. in: tamtéž, str.17.

⁵⁹ Při Koordinačním výboru zástupců politických organizací a stran NF podle par. 4 odst. 4 dekretu č.105/1945 byla na podzim 1946 zřízena Zvláštní očištná komise k prověření národní a státní bezúhonnosti a politické spolehlivosti všech zaměstnanců ministerstva. In.: tamtéž str. 18.

⁶⁰ AMZ, f. Personálie, sl. dr. Ferdinand Veverka, č.j. 204.500/I-2/46. In.: Koutská, I.: Českoslovenští diplomaté do roku 1945. Studie a dokumenty, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2006, str.10.

74 efektivních zastupitelských úřadů: 35 vyslanectví, 38 konzulátů, a jednu tiskovou kancelář v Ženevě. Po 15. březnu 1939 nebylo předáno německé straně 22 zastupitelských úřadů a které začaly okamžitě pracovat ve prospěch československého odboje. To, že část zastupitelských úřadů zůstala v českých rukou, výrazně napomohla i k zachování právní kontinuity s předmnichovskou československou republikou. Z počtu 74 vyslanců v emigraci zůstalo 41, z nichž 38 zahájilo činnost ke zpětnému nabytí státní svrchovanosti. Do Protektorátu se vrátilo 32 diplomatů, kteří byli buď penzionováni, nebo přearženi do jiných částí státního aparátu. Po skončení 2. světové války se většina diplomatů zapojila do obnovené činnosti Ministerstva zahraničních věcí.

Jak již bylo zmíněno výše, diplomaté se museli podrobit vyšetření komisí, které zkoumali jejich postoje v inkriminovaných březnových dnech roku 1939. Vyšetřování se pohybovalo ve dvou rovinách. Jedna, která v sobě zahrnovala eticko morální aspekt chování a druhá trestně právní. Obě roviny se vzájemně prolínaly a jedna ovlivňovala druhou a naopak. Ať již byl nálezu komisí jakýkoliv, a účastník řízení stanul před soudem, měl možnost obhajoby svého jednání. V roce 1947 bylo Ministerstvu spravedlnosti, respektive Národnímu soudu předáno 38 případů, které mělo posoudit, zda předáním úřadů do německých rukou se stal zločin či přečin podle zákona z 19. března 1923 o ochraně republiky č.50/1923 Sb., nebo trestný čin podle retribučního dekretu č. 16/1945 Sb. z 19. června 1945. Aplikoval se i dekret prezidenta republiky č.138/45 Sb. z 27. října 1945 o porušení národní cti a zákon č. 123/1946 Sb. z 16. května 1946. Verdikt Národního soudu zněl, že předáním zastupitelských úřadů nebyl spáchán trestný čin.

Na zde uvedeném případě dr. Veverky je vidět naprosto rozdílné pojetí mezi žalobou a rozhodnutím soudu. Dr. Veverka měl spáchat zločin proti státu podle § 4 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945, kterého se měl dopustit tím, že „odevzdal československé vyslanectví v Bukurešti německému vyslanci slavnostním způsobem ihned po okupaci Čech a Moravy, bez nátlaku rumunské vlády, na prostou žádost německého vyslance a to bez protestu, aniž by vyčkal, jaké stanovisko zaujme ostatní svět.“ Naproti tomu Národní soud uznal, že dr. Veverka.... „odevzdal československé vyslanectví v Bukurešti jen proto, že dobře znal neblahou situaci Rumunska a byl si jist, že rumunská vláda neposkytne vyslanectví potřebnou ochranu, nedospěl Národní soud k závěru, že obžalovaný svým činem – tj. dobrovolným odevzdáním svého úřadu německému vyslanci

*dr. Fabriciovi, i když si nevyžádal zprávu o stanovisku rumunské vlády k událostem v československu, poškozoval vědomě zájmy republiky Československé.*⁶¹

Komise kromě trestního postihu ještě využívala i možnost občanskoprávních žalob, ve kterých se domáhala finanční satisfakce, ale i v těchto případech došlo k soudnímu smíru. Případy, které byly shledány nejvážnějšími, byly řešeny v rámci kompetence ministerstva. Postih se projevil v buď nepřijetí do služeb MZV, anebo došlo k zastavení výhod plynoucí ze služebního poměru pracovníka diplomatického sboru. Na příkladu dr. Veverky (i když případ byl velmi komplikovaný a k postihu dotyčného došlo ve formě zbavení občanských a politických práv, k nepodmíněnému trestu nakonec odsouzen nebyl) je demonstrováno, že v poválečném Československu se občan měl a mohl dovolat spravedlnosti, i přes vážné nařčení ze spáchání politického trestného činu, což již po roce 1948 nepřicházelo v úvahu.

V průběhu let 1945-1948 se ministerstvo zahraničních věcí snažilo pod vedením ministra Jana Masaryka udržet personální kontinuitu i profesní kvalitu diplomatického sboru, a komunistům se ještě nepodařilo ovládnout ministerstvo zahraničních věcí, které zůstávalo pod kontrolou prezidenta Beneše.

⁶¹ AMZV, f. Personálie, sl. dr. F. Veverka, Rozsudek NS, č. TNs 14/46/106s.6,7. In: Koutská, I.: *Českoslovenští diplomaté do roku 1945. Studie a dokumenty, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2006, str.19.*

Ministerstvo zahraničních věcí po příchodu KSČ k moci

Události z 25. února 1948 měly zásadní vliv na situaci na ministerstvu, nehledě na to, že v čele ministerstva zůstával Jan Masaryk, komunisté začali nekompromisně zavádět své pořádky. Celý přerod ministerstva do instituce bezpodmínečně vykonávající vůli komunistického vedení země byl zahájen svoláním akčního výboru ustaveného okamžitě 25. února 1948.

Samotné prohlášení bylo formulováno vcelku umírněně, dokonce vybízelo ke spolupráci bez rozdílu politické orientace: „*vyzýváme všechny kolegy a kolegyně bez rozdílu politické příslušnosti k upřímné spolupráci.*“⁶² Mělo-li být přece jenom proti někomu zakročeno, potom to měli být lidé, kteří selhali za okupace: „*Semkněme se znovu pevně tak, abychom byli jednotní jako v odboji, pomozme provést v našem ministerstvu očistu od těch, kteří se za války zpronevěřili svému poslání a mezi naše řady nepatří a staňme se všichni strážci nové silné a jednotné národní fronty. Ať žije jednota veškerého pracujícího lidu. Ať žije demokratická Československá republika. Ať žije naše nerozborné spojení se Sovětským svazem a ostatními slovanskými státy.*“⁶³

Po prvních zkušenostech s akčními výbory, které byly jakékoliv, jenom ne dobré se paniku a strach snažilo zahnat programové prohlášení nové Gottwaldovy vlády ze dne 10. března 1948. Nicméně po první „zklidňující“ části následovala druhá úderná část, která jen málokoho mohla nechat na pochybách, jaký bude další vývoj: „*Tato očista našeho veřejného života probíhá. Spontánně vzniklé akční výbory Národní fronty ji provádějí. Nemá a nesmí to být akce politické pomsty a tím méně akce, v níž se vyřizují osobní účty. Ústřední akční výbor Národní fronty dal v tomto směru jasné pokyny a vláda spolu s ním bude dbát, aby byly plněny. Při takové akci se není možno předem vyvarovat určitých přehmatů a nedorozumění. Prohlašuji závazně, že pokud se tak stalo, bude zjednána spravedlivá náprava. Avšak stejně závazně prohlašuji: Nezůstaneme stát na poloviční cestě! Do vedoucích míst našeho veřejného života proniknuvší agenti reakce musí být*

⁶² Koutská, I.: Únor 1948 na MZV, [citováno 24.7.2010], dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/ministr/ministri_a_ministerstvo_v_historii/unor_1948_na_mzv.html.

⁶³ Koutská, I.: Únor 1948 na MZV, [citováno 25.7.2010], dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/ministr/ministri_a_ministerstvo_v_historii/unor_1948_na_mzv.html.

odstranění a jejich opětovnému pronikání zabráněno. Náš pospolitý lid nechce, aby se únor 1948 opakoval za několik měsíců znovu.⁶⁴ [zvýrazněno autorem].

Neměl-li se opakovat únor opravdu znovu, tentokrát v druhém gardu, bylo třeba čerstvě nabytou moc posílit. Stranou pochopitelně nemohla zůstat ani zahraniční politika. Ve stejném programovém prohlášení se v této souvislosti říká vcelku jednoznačně: *„Únorová bouře vyjasnila také náš zahraničně politický obzor. To, co si naši zpátečníci, zneužívající svobody slova a projevu, dovolili v tomto směru, přesahovalo vskutku všechny meze. Soustavným štváním proti našim spojencům podkopávali naše zahraničně politické postavení a ohrožovali tak bezpečnost, ba samé základy existence republiky. Tomu je nyní konec. Je konec zdání, že republika zahraničně politicky sedí na dvou židlích. Budiž řečeno na všechny strany, že Československo je a zůstává věrným a spolehlivým členem slovanské rodiny a že se také cítí spojencem jiných zemí lidové demokracie. Toto nikterak nevylučuje, že chceme učiniti s naší strany všechno, aby byl zachován dobrý poměr ke všem ostatním státům, což ovšem musí spočívat na vzájemnosti. Nechceme od nich nic jiného než poctivé obchodování a nevměšování se do našich vnitřních záležitostí. Myslím, že toto naše přání je skromné dost!*“⁶⁵

Karty byly vyloženy na stůl, za dané situace již nebylo třeba příliš skrývat skutečné záměry. Pro zajímavost porovnejme zahraniční exposé v citovaném programovém prohlášení se zahraničněpolitickou pasáží v programovém prohlášení Gottwaldovy vlády ze dne 8. 7. 1946: *„Vnější bezpečnost, ba přímo existence naší republiky se opírá o trvalé spojení a všestrannou spolupráci s naším mohutným spojencem, Sovětským svazem. Stěžejním úkolem naší zahraniční politiky zůstává i nadále upevňování naší bezpečnosti. Fakt, že se Sovětský svaz stal naším sousedem - a to právě vstupem do Dunajské kotliny - nejen velmi účinně podporuje naši bezpečnost, ale umožňuje nám též, ba přímo nám přikazuje, aby se vedle našeho upřímného politického a vojenského spojení s ním a vedle našich už tradičních a stále se prohlubujících vzájemných styků kulturních věnovalo více úsilí též programovému rozšíření našich styků hospodářských.*

Vláda bude dále rozvíjet a prohlubovat politické, hospodářské a kulturní styky s Velkou Británií a se Spojenými státy, které v obou světových válkách poskytovaly velkou a cennou podporu našemu osvobozovacímu boji, dále s Francií, s níž máme mnohé společné

⁶⁴ Gottwald, K.: Programové prohlášení vlády ze dne 10. 3. 1948, (pdf), [citováno 5. 7. 2010], dostupné z: <www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/...cr/.../ppv-1948-gottwald2.pdf>.

⁶⁵ Tamtéž.

zájmy, jakož i s ostatními demokratickými národy světa. Postupné zdolávání technických, dopravních, valutových a jiných obtíží umožní nám širší rozvíti těchto styků, než jak tomu mohlo býti v prvním roce naší znovu dobyté svobody.“⁶⁶

Posun je více než patrný a Gottwaldovy výhrůžky na adresu reakčních sil také více než výmluvné. Scéna tedy byla připravena a likvidace poraženého nepřítele mohla začít. Na MZV k práci přistoupilo nové vedení ministerstva pod vedením V. Clementise a stranický výbor na MZV, řízený z ÚV KSČ B. Geminderem.

Na tomto místě bude vhodné zastavit se alespoň na chvíli u nejednoznačné postavy Vladimíra Clementise. V souvislosti s ním se často setkáváme s různými úvahami na téma, že se Clementis jaksi nehodil do společnosti komunistů typu Gottwalda a spol. Je argumentováno jeho vyloučením z KSČ před druhou světovou válkou a konec konců i jeho smutným koncem. Dokonce se můžeme setkat s názorem, že Clementis ctil dílo Jana Masaryka.⁶⁷ Podíváme-li se však na působení V. Clementise a jeho nejbližšího okolí (V. Hajdu, A. London) z hlediska „očistného“ procesu na MZV, tak se nám ctitel Jana Masaryka, i přes jisté pochopení pro úsloví, že „kdo chce s vlky být...“ objeví v poněkud jiném světle, což dokládá i hodnocení „očistného procesu“ mezinárodního oddělení ÚV KSČ ze dne 12. listopadu 1949: „Vzhledem k tomu, že naše zastupitelské úřady nejsou ještě pročištěny a jsou i nadále politicky zatíženy elementy, které nejsou politicky spolehlivé anebo lidmi, jejichž politická minulost a politický profil nám nejsou známy, navrhuje se odvolání těchto lidí v co nejkratší době, abychom tímto ukončili a dovršili předběžné akce a definitivní politické ozdravení našich zastupitelských úřadů a vytvořili předpoklady pro budování nového, spolehlivého aparátu naší zahraniční služby. Tato akce je proto tak aktuální, protože se zamýšlí k 1. prosinci, event. k 15. prosinci zrušit staré služební diplomatické a zvláštní pasy a vydávat nové pasy. Chceme zabránit, aby nespolehlivé elementy tyto nové pasy dostaly a potom resignovaly a přešly s nimi k nepříteli. Přiložená listina byla schválena sborem náměstků a s. Širokým a taktéž schválena až na velmi malé změny s. Clementisem, kterému jsme tuto listinu zaslali

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Klička, O.: *Pražské jaro a československá diplomacie*, [citováno 15. 6. 2010], dostupné z: <<http://www.coldwar.cz>>. V práci J. Dejmků *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1922)*, Praha 2002, s. 355, nalezneme tvrzení, že „prvním šéfem diplomacie nového režimu v ČSR se po jistém zaváhání - stal dosavadní státní tajemník MZV Vl. Clementis, jenž přinejmenším v prvních měsících jeho existence zachovával určitou kontinuitu s předcházejícím tříletím.“ O jaké kontinuitě však ale může být ve skutečnosti řeč, když Clementisův nástup do funkce znamenal odchod téměř poloviny zaměstnanců ministerstva, což ostatně vzápětí připomíná i J. Dejmek.

kurýrem do Ameriky a který s naším stanoviskem souhlasil, a tuto akci s některými připomínkami, na které jsme brali zřetel, schvaluje.“⁶⁸ Clementis nakonec i sám doplatil na nedůvěru, kterou k němu od samého počátku mělo sovětské vedení, jež mu nemohlo zapomenout jeho postoj k „paktu Ribbentrop-Molotov.“

Byli to totiž především sovětsští poradci, kteří přispěli k jeho pádu, neboť československé komunistické špičky se i přes naléhání sovětských poradců bránily přistoupit na myšlenku, že kontrarevoluční živly prosákly do nejvyššího vedení země, zvláště nevěděly-li komu nakonec bude přisouzena úloha československého Rajka. Jak vyplývá z depeše sovětských poradců Lichačova a Makarova, Gottwald teprve pod pohrůzkou, že bude o jeho liknavosti zpravena Moskva přislíbil zfabrikované materiály prozkoumat: *„Gottwald prohlásil, že tyto materiály prostudují a přijmou příslušné rozhodnutí. Jak bylo z jeho chování patrné, učinil tak až když si uvědomil, že se naším prostřednictvím materiály o Klementisově zločinné činnosti a neřešení této situace dostanou do Moskvy.*“⁶⁹

Nyní se opět zaměříme na změny, které proběhly v personálním obsazení československé diplomacie. Zasedání akčního výboru dne 27. února 1948 zahájilo první vlnu čistek na ministerstvu.⁷⁰ Zatím nebyla za jmény postižených pracovníků uváděna charakteristika, jak se stalo praxí o něco později, nicméně efekt byl stejný: ztráta místa. Usnesení akčního výboru, které rozhodlo o prvních propouštěních, mělo okamžitou platnost. Zajímavá je rychlost, s jakou byly seznamy nepohodlných a naopak „potřebných“ osob sestaveny. Je zřejmě velmi pravděpodobné, že tykadla KSČ před únorem 1948 svoji roli na MZV plnila více než dobře. Kromě seznamu osob, kterých se přijatá opatření týkala s okamžitou platností, usnesení již připravovalo pokračování personálních změn: *„Akční výbor ministerstva zahraničních věcí se dále usnesl na své schůzi konané dne 27. února 1948, aby v co nejkratší době byla provedena výměna koncepčních úředníků a jiného personálu na všech zastupitelských úřadech ve státě s lidově-demokratickým zřízením.*“⁷¹ Zbavování se nepohodlných lidí probíhalo několikerým způsobem: dovolená s okamžitou platností, dovolená s čekatelným, dovolená s čekatelným a s dáním k dispozici, převedení do penze, postupem času přibývaly i další formy.

⁶⁸ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 157.

⁶⁹ Volokotina, T.V., Muraško, G.P., Noskova A.F., Pokivaljova, T.A., *Moskva i vostočnaja Jevropa. Stanovlenije političeskich režimov sovětskogo tipa. 1949-1953.*, Moskva 2002, s. 627.

⁷⁰ Národní archiv, A-ÚV KSČ, fond 100/3, svazek 2, archivní jednotka 5, listy 23-35.

⁷¹ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 27.

Dostatečně instruktivní obrázek o hloubce změn v československé diplomacii nám poskytne sonda do zásahů odehrávajících se na poli změn v diplomatickém korpusu působícím v zahraničí.⁷² Nejprve si vytvořme referenční skupinu vyšších diplomatů působících na zahraničních misích roku 1939 a kteří zde působili i roku 1948. Celkově se jedná o 20 velvyslanců a vyslanců a 22 generálních konzulů a konzulů, jejichž základní údaje zachycují níže uvedené tabulky.

Velvyslanci a vyslanci sloužící na misích roku 1939 a působící v diplomatické službě roku 1948					
Poř.	Jméno a příjmení	Narozen	Poř.	Jméno a příjmení	Narozen
1	Baráček-Jacquier Pavel	1885	11	Lípa Jaroslav	1886
2	Dvořáček Karel	1889	12	Lisický Karel	1893
3	Hanák Michal	1891	13	Maxa Prokop	1883
4	Havlíček František	1886	14	Masaryk Jan	1886
5	Hurban Vladimír	1883	15	Němeček Zdeněk	1894
6	Jína Jan	1890	16	Nosek Vladimír	1895
7	Kopecký Jaromír	1899	17	Skalický Jan	1890
8	Košek Josef	1886	18	Slávik Juraj	1890
9	Krno Ivan	1891	19	Szalatnay-Stachó Benjamin	1886
10	Kučera Vladimír	1891	20	Šejnoha Jaroslav	1889

Generální konzulové a konzulové sloužící na misích roku 1939 a působící v diplomatické službě roku 1948					
Poř.	Jméno a příjmení	Narozen	Poř.	Jméno a příjmení	Narozen
1	Bartoň Antonín	1889	12	Machač Jaroslav	1887
2	Brabec Rudolf	1886	13	Miňovský Stanislav	1887
3	Čejka František	1893	14	Opočenský Jan	1885
4	Černý Miroslav	1890	15	Papánek Ján	1896
5	Gardavský Jaroslav	1892	16	Pavlásek František	1887
6	Košťál Karel	1893	17	Pavlovský Josef	1889
7	Kovář Stanislav	1889	18	Pitlik Milan	1893
8	Krbec Vojtěch	1887	19	Suchan Vladimír	1890
9	Kundrát Miroslav	1887	20	Urban Ladislav	1890
10	Láska Václav	1890	21	Vávra Václav	1887
11	Lavička Josef František	1890	22	Znojemský Vladimír	1890

⁷² V této části práce vycházím převážně z textu své bakalářské práce.

Druhou skupinu diplomatů sloužících na zastupitelských úřadech v inkriminovaném období tvoří osoby, které nepůsobily na nejvyšších diplomatických postech před válkou, ale až po roce 1945. Na základě studia prací *Příručka o navázání diplomatických styků a diplomatickém zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu a Konzulární zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu v letech 1918-1974*, které jsem konfrontoval s prací J. Dejmků, kde je uvedeno personální obsazení československých zastupitelských úřadů v zahraničí k 30.1. 1948⁷³ jsem mohl vytvořit další skupinu titulářů, u nichž bylo možné určit místo a dobu jejich působení.⁷⁴

Podle publikovaného ministerského schematismu lze určit jestli místo zastávané na zastupitelském úřadě bylo jejich posledním výjezdem v jejich kariéře či nikoliv. Jde-li o odjezd z místa působení krátce po únoru 1948, lze ve většině případů usuzovat na jejich rezignaci anebo jejich odvolání.

V následující tabulce uvádím jména titulářů působících na zastupitelských úřadech v únoru roku 1948, kteří doplňují výše uvedenou skupinu. Do této skupiny jsem nezařazoval chargé d'affaires a.i., kteří zastupovali tituláře po ukončení jeho mise po únoru 1948 a vedli úřad do nástupu nového vedoucího ZÚ.

Velvyslanci a vyslanci sloužící v únoru roku 1948			
Poř.	Jméno a příjmení	Poř.	Jméno a příjmení
1	Andriál Jindřich	14	Kühnl Eduard
2	Černý František	15	Kunoši Alexandr
3	Dohalský-Bořek František	16	Lelek Josef
4	Hejret Josef	17	Maixner Arthur
5	Horák Jiří	18	Němec František
6	Ingr Sergej	19	Nosek Jindřich
7	Jansa Viktor	20	Paulíny-Tóth Jan
8	Khek Vladimír	21	Rakšány Desider

⁷³ Dejmk, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992)*, Praha 2002, s. 353-354. Ve skupině diplomatů uváděných Dejmkem a ve skupině diplomatů, kterou jsou vytvořil pro potřeby této práce chybí představitel vojenské mise ČSR v Berlíně František Dastich -přece jenom se nejednalo o typický zastupitelský úřad- a Josef Korbel velvyslanec v Bělehradě, který misi opustil před únorem 1948 (viz Albright, M., c.d., s. 17.)

⁷⁴ S těmito skupinami budu pracovat i nadále. Z titulářů působících v nejvyšších funkcích na ZÚ před druhou světovou válkou lze díky Vališově práci vytvořit kompaktní skupinu s plně objasněnými osudy. Druhá skupina je tvořena diplomaty, kde se mi ne vždy přesně podařilo určit jejich osud, což bylo způsobeno již zmíněnými omezeními vyplývajícími ze Zákona na ochranu osobních údajů.

9	Kolovrat-Krakovský Jindřich	22	Rašín Miroslav
10	Kratochvíl Bohuslav	23	Reisser Jan
11	Kraus Jaroslav	24	Růžička Pavel
12	Krucký František	25	Táborský Eduard
13	Kubka František	26	Walter Emil

Generální konzulové a konzulové sloužící v únoru roku 1948			
Poř.	Jméno a příjmení	Poř.	Jméno a příjmení
1	Andráš Matěj	11	Lusk Josef
2	Beneš Bohuš	12	Němeček Josef
3	Brandejs Stanislav	13	Novák Jan
4	Brtník Vladimír	14	Omiliak Josef
5	Dvořák Stanislav	15	Pospíšil Jaroslav
6	Hajný Emanuel	16	Schubert Miroslav
7	Kotrlý Josef	17	Ševčík František
8	Krno Ladislav	18	Třebický Jan
9	Kuráž Rudolf	19	Trpák Karel
10	Lokay Miroslav	20	Žák-Marušiak Josef

Pohyby na velvyslanectví ČSR byly v průběhu roku 1948 natolik veliké, že si jich všímal zahraniční tisk, což v Praze přece jenom vyvolávalo určité vrásky na čele. To je patrné například z reakce ústředí na telegram, který MZV obdrželo 21. 10. 1948 z velvyslanectví v Nankingu a kde je referováno o článku v šanghajském deníku China Daily Tribune ze dne 10. 10. 1948, v němž se uvádí, s odvoláním na mluvčího Svobodného Československa, že po únoru 1948 rezignovalo na svoji funkci v československé diplomatické službě 67 diplomatických pracovníků a dalších 38 bylo odvoláno.⁷⁵

Po této informaci se snažilo ministerstvo vypracovat podklad pro znepokojeného velvyslance, který se chystal reagovat, a dospělo k závěru, že: „údaje časopisu China Daily Tribune se shodují s pravdou pokud se týče odvolaných nebo resignovaných velvyslanců. Pokud se týče vyslanců poznamenává od. I-2B, že velvyslanců resignovalo celkem 15 a nikoli 16. Pokud se týče generálních konsulů a konsulů poznamenává se, že jich resignovalo celkem 9 a nikoli 15. V tomto počtu nejsou zahrnuti honorární konzulové. Velvyslanec DR. Lelek žádá o sdělení pravého stavu věcí patrně za účelem, aby v případě potřeby mohl uveřejniti dementi. Jelikož však ve shora uvedených číslech mohou průběhem

⁷⁵ Karton 1945-1949, odbor KA, I/1-I/2, Zaměstnanci MZV. Nezpracováno.

*doby nastati změny, nedoporučovalo by odd. I-2B, aby velvyslanci byla zasílána nějaká přesná informace.*⁷⁶

Nakonec však bylo rozhodnuto více než „šalamounsky“, neboť měl být vypracován přesný seznam titulářů, kteří rezignovali sami od sebe. A titulářů, kteří rezignovali až poté, kdy byli odvoláni a odmítli se vrátit. Fakt, že je do základu likvidována diplomatická služba se v tomto sčítání jaksi vytratil. Ani nově vypracovaný seznam nakonec do Nankingu pro jistotu poslán nebyl, zřejmě se odpovědnému úředníkovi skrytému pod šifrou „B.“ zdál počet velvyslanců, kteří rezignovali podle vypracovaného seznamu ze své vůle, stejně příliš velký.⁷⁷

Rezignace diplomatických pracovníků, po níž velmi často následoval exil, byla vzápětí předmětem trestního stíhání vesměs „*pro zločiny prorady*“ podle paragrafu 4 číslo 1 a 1.1 zák. č. 50/23 Sb., které s sebou neslo zabavení veškerého majetku dotčené osoby. V případě námi sledované skupiny osob byl již v květnu 1948 zabaven majetek: E. Hajnému, V. Jansovi, J. Kotrlému, E. Kühnlovi, J. Kolowratu-Krakovskému, F. Němcovi, J. Noskovi, J. Papánkovi, M. Pitlíkovi, J. Slávikovi, V. Suchanovi, E. Walterovi a dalším pracovníkům zastupitelských úřadů.⁷⁸

Zatímco doma na ministerstvu byla situace pod kontrolou, v zahraničí mohla komunistická moc jenom bezmocně přihlížet jak jsou podávány rezignace nejen titulářů, ale i nemalé části osazenstva misí. Navíc tyto rezignace byly často provázeny ostrými prohlášeními pro tisk. Prohlášení S. Ingra je dostatečně známé, stejně jako aktivity J. Papánka, připomeňme si proto akci československých diplomatů v Buenos Aires, kde rezignoval chargé d'affaires V. Suchan, E. Pivnička šéf konzulární služby, B. Chvojka první aktuár, K. Štefánik sociální ataché a O. Skála, inspektor čsl. kulturních středisek v Argentině. V. Suchan poskytl prohlášení pro La Nación (12.3.1948) následujícího znění: „*Učinil jsem toto rozhodnutí se zřetelem na tragické události, které se nedávno staly v Československu, především v důsledku násilné smrti mého šéfa, ministra zahraničních věcí Jana Masaryka. Moje politické přesvědčení a mé křesťanské svědomí mi zakazují spolupracovati s režimem vnuceným stranickou menšinou, která vyznává ideologii cizí ohromné většině československého národa a odporující veškerému lidskému právu.*“⁷⁹

⁷⁶ *Tamtéž.*

⁷⁷ *Tamtéž.*

⁷⁸ *Tamtéž.*

⁷⁹ *Tamtéž.*

Nyní se zaměříme na různé varianty kariér, respektive jejich ukončení na MZV, námi vymezené skupiny. Ze zjištěných případů nejpočetnější skupinu tvoří tituláři, kteří rezignovali na svoji funkci, ať již byli odvolání nebo tak učinili z vlastního rozhodnutí.

Tituláři, kteří po únoru 1948 rezignovali na své funkce⁸⁰			
Poř.	Jméno	Dipl. hodnost	Kariéra v a po r. 1948
1	Andriál Jindřich	vyslanec	1948-rezignace
2	Beneš Bohuš	konzul	1948-rezignace
3	Černý František	vyslanec	1948-rezignace
4	Hajný Emanuel	gen.konzul	1948-rezignace
5	Ingr Sergej	vyslanec	1948-rezignace
6	Jansa Viktor	vyslanec	1948-rezignace
7	Kolovrat-Krakovský Jindřich	vyslanec	1948-rezignace
8	Kotrlý Josef	gen.konzul	1948-rezignace
9	Krno Ivan	vyslanec	1952-rezignace
10	Krno Ladislav	gen.konzul	1948-rezignace
11	Kühnel Eduard	chargé d'affaires	1948-rezignace
12	Láska Václav	konzul ⁸¹	1948-rezignace
13	Lisický Karel	vyslanec	1948-rezignace
14	Lokay Miroslav	gen.konzul	1948-rezignace
15	Němec František	vyslanec	1948-rezignace
16	Němeček Zdeněk	chargé d'affaires	1948-rezignace
17	Nosek Jindřich	velvyslanec	1948-rezignace
18	Omiliak Josef	konzul	1948-rezignace
19	Pauliny-Tóth Jan	vyslanec	1948-rezignace
20	Pitlik Milan	konzul	1948-rezignace
21	Rašín Miroslav	vyslanec	1948-rezignace
22	Schubert Miroslav	gen.konzul	1948-rezignace
23	Slávik Juraj	vyslanec	1948-rezignace ⁸²
24	Suchan Vladimír	konzul	1948-rezignace
25	Ševčík František	gen.konzul	1948-rezignace
26	Táborský Edvard	vyslanec	1948-rezignace
27	Walter Emil	vyslanec	1948-rezignace

Z výše uvedené tabulky vyplývá, že na své funkce rezignovalo 27 titulářů, z toho 1 velvyslanec, 13 vyslanců, 6 generálních konzulů, 5 konzulů a 2 chargé d'affaires. K této skupině je ještě třeba přiřadit velvyslance B. Kratochvíla, který sice po únoru 1948 odejel

⁸⁰ Hodnosti titulářů jsou uváděny podle toho v jaké hodnosti působili na své první misi. Případný postup je zachycen v poznámce. Informace o rezignaci zde uvedených titulářů vesměs pocházejí z citovaného spisu uloženého v Archivu MZV, Karton 1945-1949, odbor KA, I/1-I/2, Zaměstnanci MZV.

⁸¹ Po válce byl od 1. 3. 1946 vyslancem v Mexiku.

⁸² Po roce 1945 působil na MZV jako přednosta Clementisova kabinetu. Od roku 1946 byl velvyslancem v USA, kde rezignoval na svoji funkci.

do Indie, nicméně roku 1951 zde požádal o politický azyl.⁸³ Sem by měl rovněž patřit rovněž Jan Papánek, který nerezignoval a zároveň odmítl své odvolání z funkce. Svého postavení delegáta u OSN využil k protestu v této organizaci proti vměšování SSSR do vnitřních záležitostí ČSR. Po rezignaci sledovaných titulářů vcelku pochopitelně následovala žádost o politický azyl, protože návrat domů znamenal velmi riskantní podnik. Ze strany moci naopak následovala příslušná represe, nejčastěji zabavení majetku, jak již bylo uvedeno výše.

Propuštění, odvolání či zproštění služby byl v podstatě projev nedůvěry komunistického vedení vůči příslušnému úředníkovi. Podle upřesnění poskytnutých JUDr. A. Sumem odvolání ze zastupitelského úřadu znamenalo návrat bez možnosti získat práci v ústředí. V případě zproštění služby byla naděje na získání místa v ústředí, samozřejmě na nějaké nižší funkci. Důvody či okolnosti, proč tak bylo učiněno, nebyly sdělovány. Příslušný dokument zněl následovně: „*Zprošťuji Vladimíra Kheka úřadu mimořádného velvyslance a zplnomocněného ministra u presidenta Spojených států venezuelských a JUDr. Jaroslava Martinice⁸⁴ úřadu mimořádného vyslance a zplnomocněného ministra u J. V. královny nizozemské. V Praze dne 30. října 1952. Gottwald V. Široký.*“⁸⁵

Tituláři, kteří po únoru 1948 byli propuštěni			
Poř.	Jméno	Dipl. hodnost	Kariéra v a po r. 1948
1	Bartoň Antonín	Konzul	1951-propuštěn
2	Brabec Rudolf	generální konzul	1948-propuštěn
3	Dohalský-Bořek František	Vyslanec	1948-propuštěn ⁸⁶
4	Kopecký Jaromír	Vyslanec	1948-propuštěn
5	Kučera Vladimír	Vyslanec	1950-propuštěn ⁸⁷
6	Kundrát Miroslav	konzul ⁸⁸	1949-propuštěn
7	Szalatnay-Stachó Benjamin	Vyslanec	1948-propuštěn ⁸⁹
8	Urban Ladislav	konzul	1950-propuštěn

⁸³ Sice se o několik dní vymyká v této práci uplatňovanému třídění, nicméně připomeňme ještě případ generálního konzula v Sydney Karla Sakha, jemuž byl rovněž zabaven majetek, který byl jmenován do funkce 23.3.1948 nicméně záhy rezignoval a jeho místo muselo být znovu obsazeno (1.4. 1948).

⁸⁴ J. Martinic nastoupil do funkce 3. 10. 1949.

⁸⁵ Archiv MZV, Karton 1945-1949, odbor KA, I/1-I/2, Zaměstnanci MZV.

⁸⁶ Osobní sdělení, rozhovor s JUDr. A. Sumou, (březen 2004).

⁸⁷ V tomto případě se jednalo o případ, kdy byl titulář shledán vinným, že odevzdal misi do rukou Němců.

⁸⁸ Po válce od 1.5. 1946 byl vyslancem v Teheránu.

⁸⁹ Po roce 1945 se nevrátil do ČSR. Bylo proti němu vedeno disciplinární řízení kvůli jeho jednání 15. 3. 1939.

Tituláři, kteří po únoru 1948 byli odvoláni nebo zproštěni úřadu			
Poř.	Jméno	Dipl. hodnost	Kariéra v a po r. 1948
1	Khek Vladimír	vyslanec	zproštěn služby 30.9.1952
2	Papánek Ján	generální konzul	1948-odvolán z OSN ⁹⁰
3	Šejnoha Jaroslav	velvyslanec	1948-zproštěn úřadu v New Delhi ⁹¹

Části diplomatů se komunistická moc zbavila využitím jejich víceméně penzijního věku, což bylo učiněno v níže uvedených 10 případech. Otázkou potom bylo, jak vysoká penze byla dotyčnému úředníkovi stanovena. „*Předválečný československý velvyslanec v Berlíně Vojtěch Mastný, který byl dán do trvalé výslužby roku 1939 a po válce nepožádal o reaktivizaci, pobíral roku 1953 důchod ve výši 212 korun.*”⁹²

Tituláři, kteří po únoru 1948 byli dáni do trvalé výslužby			
Poř.	Jméno	Dipl. hodnost	Kariéra v a po r. 1948
1	Baráček-Jacquier Pavel	vyslanec	1949-penzionován
2	Havlíček František	vyslanec	1948-trvalá výslužba
3	Jína Jan	vyslanec	1948-trvalá výslužba
4	Košek Josef	chargé d'affaires	1948-trvalá výslužba ⁹³
5	Krbec Vojtěch	generální konzul	1948-trvalá výslužba ⁹⁴
6	Machač Jaroslav	konzul	1948-trvalá výslužba
7	Maxa Prokop	vyslanec	1948-trvalá výslužba
8	Miňovský Stanislav	konzul	1948-trvalá výslužba
9	Pavlásek František	generální konzul	1949-trvalá výslužba
10	Pavlovský Josef	konzul ⁹⁵	1949-trvalá výslužba

Další formou zbavení se nepohodlných osob bylo jejich odeslání na dovolenou s čekatelným. Zde se jednalo o využití, respektive zneužití institutu zakotveného v právním řádu první republiky. Ten, který pracovník nebyl definitivně propuštěn, ale pobýval doma s minimální částí mzdy (v roce 1948 se jednalo o částku cca 1 000,- Kč). Tento stav nemusel po velmi dlouhou dobu přejít do žádné jiné formy, tj. do opětovného povolání do práce či definitivního propuštění. Konkrétně zdroj této informace A. Sum byl formálně pracovníkem MZV až do roku 1989.

⁹⁰ Papánek odvolání z funkce velvyslance ČSR při OSN odmítl, dokonce se pokoušel prosadit otázku února 1948 na jednání OSN. Pochopitelně neúspěšně kvůli odporu sovětské strany.

⁹¹ Do ČSR se z Indie nevrátil a emigroval.

⁹² Koutská, I.: Únor 1948 na MZV, [citováno 24. 7. 2010],

<http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/ministr/ministri_a_ministerstvo_v_historii/unor_1948_na_mzv.html>.

⁹³ Do roku 1950 zaměstnán jako expert.

⁹⁴ Spíše pro zajímavost uvádím, že byl dán do výslužby prakticky okamžitě po 25. 2. 1948, totiž 28. 2. 1948.

⁹⁵ Po válce byl od 1. 6. 1947 vyslancem v Helsinkách.

Obnos, který pobírali pracovníci na dovolené s čekatelným nemohl postačovat k obživě, a tak byli pracovníci dáni k dispozici pracovním úřadům, které pro ně v rámci akce 60 000 do výroby velmi rychle našly práci.

Tituláři, kteří po únoru 1948 byli dáni na dovolenou s čekatelným			
Poř.	Jméno	Dipl. hodnost	Kariéra v a po r. 1948
1	Čejka František	šéf kanceláře ⁹⁶	1949-dovolená s čekatelným
2	Dvořáček Karel	velvyslanec	1948-dovolená s čekatelným
3	Gardavský Jaroslav	konzul	1948-dovolená s čekatelným
4	Hanák Michal	vyslanec	1948-dovolená s čekatelným
5	Košťál Karel	konzul	1948-dovolená s čekatelným
6	Lavička Josef František	konzul	1949-dovolená s čekatelným
7	Lípa Jaroslav	vyslanec	1948-dovolená s čekatelným
8	Nosek Vladimír	vyslanec	1948-dovolená s čekatelným ⁹⁷
9	Skalický Jan	vyslanec	1949-dovolená s čekatelným ⁹⁸
10	Znojemský Vladimír	konzul	1949-dovolená s čekatelným

Již na první pohled zcela nejmenší skupinu ze sledovaného vzorku tvoří tituláři, kteří pokračovali v kariéře ještě nějaký čas po roce 1948. Z této skupiny tří osob je třeba vyčlenit velvyslance Bohuslava Kratochvíla, který sice ještě působil určitý čas ve funkci, nicméně požádal o politický azyl v Indii, jak již bylo řečeno výše.

Tituláři, pokračující v kariéře po únoru 1948			
Poř.	Jméno	Dipl. hodnost	Kariéra v a po r. 1948
1	Kratochvíl Bohuslav	velvyslanec	pokračoval dále v kariéře ⁹⁹
2	Kunoši Alexandr	vyslanec	pokračoval dál v kariéře ¹⁰⁰
3	Vávra Václav	konzul	pokračoval dál v kariéře ¹⁰¹

Pro úplnost výčtu skupiny titulářů, u nichž byl přesně zjištěn jejich osud po únoru 1948 uvádím tři velvyslance, kteří zemřeli ve službě.

⁹⁶ Šéf Kanceláře pro konzulární záležitosti v Lisabonu.

⁹⁷ Po únoru 1948 emigroval.

⁹⁸ Pracovní poměr rozváznán roku 1951.

⁹⁹ B. Kratochvíl byl sice z Londýna odvolán, ale byl poslán jako velvyslanec do Indie, kde roku 1951 požádal o politický azyl. Viz Dejmek, J., Československo..., s. 355.

¹⁰⁰ Od roku 1953 velvyslancem v Bolívii.

¹⁰¹ Od roku 1949 velvyslanec v Iránu.

Tituláři, kteří po únoru 1948 zemřeli ve službě			
Poř.	Jméno	Dipl. hodnost	Kariéra v a po r. 1948
1	Černý Miroslav	konzul	1.2.1949 zemřel během mise
2	Hurban Vladimír	velvyslanec	1949-zemřel
3	Masaryk Jan	vyslanec	1948-zemřel ve službě

Následující soubor osob je tvořen případy, kdy se mi nepodařilo, vzhledem k již zmíněným heuristickým problémům, bezpečně zjistit další průběh kariéry. Tento fakt je významný z hlediska detailnějšího rozpracování osobních příběhů jednotlivých titulářů, nicméně má menší význam v našich úvahách o stavu diplomacie po únoru 1948, neboť z tohoto pohledu je klíčový fakt, že naprostá většina titulářů svůj úřad opustila, jak ukazuje níže přiložená tabulka, v nepříliš dlouhé době po únoru 1948.

Můžeme dosti odůvodněně předpokládat, že je potkal osud podobný jejich kolegům, ale nemáme pro to jednoznačně vypovídající materiály. Jejich odvolání často po jednom či dvou letech mise, sice vytváří předpoklad, že tomu tak sice nejspíše bylo, nicméně jednoznačné potvrzení chybí.

Každopádně ale lze konstatovat, že i tato skupina osob, respektive data jejich odchodu z misí, ukazuje na kardinální proměny v československé zahraniční službě po únoru 1948, kdy bylo obměněno vedení prakticky všech československých zastupitelských úřadů.

Tituláři, kteří po únoru 1948 nepokračovali v kariéře tituláře			
Poř.	Jméno	Dipl. hodnost	Kariéra v a po r. 1948
1	Andráš Matěj	konzul	3.12.1947/13.3.1951/N ¹⁰²
2	Brandejs Stanislav	gen.konzul	3.5.1946/1.6.1948/N
3	Brtník Vladimír	gen.konzul	15.9.1945/1.5.1949/N
4	Dvořák Stanislav	gen. konzul	15.5.1947/konzulát skončil 1950/N
5	Hejret Josef	vyslanec	18.5.1945/5.6.1948/N
6	Horák Jiří	velvyslanec	23.10.1945/22.6.1948/N
7	Kovář Stanislav	gen.konzul	1.11. 1945/25.7.1949/N
8	Kraus Jaroslav	velvyslanec	8.10.1947/9.3.1948/N
9	Kubka František	vyslanec	27.4.1946/16.10.1948/N
10	Kuráž Rudolf	gen.konzul	14.6.1946/14.5.1949/N
11	Lelek Josef	velvyslanec	19.9.1947/14.1.1950/N

¹⁰² První údaj v této rubrice označuje nástup dotyčného tituláře do funkce, druhý údaj označuje datum nástupu jeho nástupce, písmeno N znamená, že příslušný diplomat již znovu nepůsobil jako titulář.

12	Lusk Josef	gen.konzul	12.1.1948/1949-50 neobsazeno//N
13	Maixner Arthur	vyslanec	13.8.1946/9.3.1949/N
14	Němeček Josef	gen.konzul	30.8.1946/25.3.1948/N
15	Novák Jan	gen.konzul	30.8.1946/26.1.1949/N
16	Opočenský Jan	generální konzul	1949-UNESCO ¹⁰³
17	Pospíšil Jaroslav	gen.konzul	27.12.1946/25.2.1950/N
18	Rakšány Desider	vyslanec	28.8.1946/18.1.1951/N
19	Reisser Jan	vyslanec	4.6.1946/23.1.1951/N
20	Růžička Pavel	vyslanec	5.7. 1947/1950 ¹⁰⁴ /N
21	Trpák Karel	konzul	11.10.1945/4.6.1949/N
22	Třebický Jan	gen.konzul	3.2.1947/N ¹⁰⁵
23	Žák-Marušiak Josef	konzul	28.11.1944//N

Zkoumaná skupina nejvyšších diplomatických činitelů působících v zahraničí nám velmi názorně dokresluje kvalitativní změny, jež se odehrály v československé zahraniční politice po únoru 1948. S příchodem V. Clementise a jeho spolupracovníků do vedení ministerstva zahraničí prodělal tento úřad radikální personální změny, jež se v případě námi sledované skupiny titulářů dotkly prakticky obsazení všech zahraničních misí, kde byly v rozmezí jednoho, maximálně dvou let vyměněny vedoucí posty. K těmto změnám je pochopitelně nutné přičíst, mnou nezachycené, změny na nižších diplomatických funkcích, které rovněž nebyly zanedbatelné. Již jsem zde zmínil případ hromadné rezignace na zastupitelském úřadu v Buenos Aires a je možné i připomenout, že na soupisu osob, kterým má být zabaven majetek v důsledku rezignace a následné emigrace, který jsme využil pro mapování osudů titulářů figurují jména dalších více jak dvou desítek osob. V archivu MZV jsou i další seznamy rezignujících úředníků v důsledku únorových událostí, jež umocnila smrt ministra zahraničí Jana Masaryka.

Tak masivní ztráta zkušených diplomatů se promítla do výkonu zahraniční služby poúnorového Československa, neboť nebylo možné tuto kvalitu nějakým způsobem nahradit. O tom ostatně svědčí zoufalý pokus s jednoletou internátní školou pro nové diplomaty. Nicméně je otázkou zda „nové“ Československo po únoru 1948 zkušené diplomaty skutečně potřebovalo. Zastupitelské úřady se staly jedním z mnoha tlampačů zahraniční politiky komunistického bloku a důležitým zázemím pro intenzivní rozvědnou činnost.

¹⁰³ Roku 1948 (březen) zproštěn úřadu. 26. 1. 1949 vstoupil do služeb UNESCO bez souhlasu MZV.

¹⁰⁴ Tohoto roku byla ukončena činnost mise.

¹⁰⁵ V letech 1949-1950 byl úřad spravován administrativní silou.

Nové komunistické elity se postupně naučily diplomatickému řemeslu, avšak víceméně kvalitněji zformovaný československý diplomatický korpus dostal těžký úder po roce 1968, kdy došlo k dalším masivním čistkám.

Mechanismus čístek a jejich rozsah na Ministerstvu zahraničí

K hromadnému propouštění pracovníků MZV docházelo v několika vlnách a v různé formě. Někteří byli propuštěni, někteří posláni do penze, další skupina poslána na dovolenou s čekatelným.¹⁰⁶ Jiní byli převedeni do výroby. Mechanismus fungoval následujícím způsobem. Komise vypracovala seznam nepohodlných lidí, který byl zaslán na ÚV KSČ B. Geminderovi k aprobaci: „*Vážený soudruhu v příloze Ti zasílám seznam našich zaměstnanců ministerstva. Tito zaměstnanci byli dnem 15. září t. r. dáni na dovolenou s čekatelným, protože se jedná buď o politicky nespolehlivé elementy, nebo o lidi, kteří nedávají dostatečnou politickou garanci, aby mohli být použiti pro službu v zahraničí, nebo o lidi pracovně neúnosné.*“¹⁰⁷ V příloze dopisu byly uvedeny seznamy pracovníků a charakteristiky, kteří měli být propuštěni. Důvody byly formulovány následujícím způsobem, viz. příklad smluvního úředníka Zdenko Alexy: „*Je vychytralý a inteligentní, jeho chování je opatrnické, politicky velmi nebezpečný. Jeho vystupování je teatrální. Správně posoudit politickou situaci neumí. Studoval v roce 1942 do skončení války ve Švýcarsku, po osvobození byl zaměstnán na našem zastupitelském úřadě v Bernu, do 1. 4. 47. Potom se vrátil do ústředí. Jmenovaný jest velmi inteligentní, má velmi dobrou kvalifikaci. Měšťácky silně zatížen. Před únorem ani po únoru se neprojevoval. Příliš v zajetí svého idealistického názoru. Jeho vyslání do ciziny nepřichází v úvahu.*“¹⁰⁸ Seznam obsahoval 68 zaměstnanců.

Dopisem zde 4. ledna 1950 je B. Geminder informován o dalším propuštění: „*Vážený soudruhu, v příloze ti zasílám seznam osob, které byly k 1.1 1950 propuštěny z ministerstva zahraničních věcí, případně do pense. Jedná se celkem o 100 osob. Po dohodě s ministerstvem sociální péče byli všichni tito zaměstnanci převedeni na jiné pracovní úseky, část navržena na převedení do výroby a ostatní na úseky podle jejich*

¹⁰⁶ Pracovník ještě nemusel být definitivně propuštěn, ale pobýval doma s minimální částí mzdy (v roce 1948 se jednalo o částku cca 1 000 Kč). Tento stav nemusel po velmi dlouhou dobu přejít do žádné jiné formy, tj. do opětovného povolání do práce či definitivního propuštění. Konkrétně zdroj této informace A. Sum byl formálně pracovníkem MZV až do roku 1989.

¹⁰⁷ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 129.

¹⁰⁸ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 130.

*předběžného vzdělání a politické charakteristiky.*¹⁰⁹ Tady dokonce byla provedena klasifikace důvodů, proč byli příslušní úředníci donuceni z ministerstva odejít: „Zaměstnanci MZV politicky neúnosní. Procházka Josef, nar. 1896, podúředník. Politicky neorganizován. Podal přihlášku do KSČ po únoru, ale nebyl prověřen. Od roku 1945 do r. 1946 členem nár. soc. Poměr k lid. dem. zřízení otevřeně záporný. Hrubě urážel představitele strany a vlády. Je povahy lstivé, rád pije. Uplatkář.“¹¹⁰ Že propuštění se nevyhnulo i „málo vyspělému“ členu KSČ svědčí i tento případ: „Jelínek Jan, nar. 12. 10. 1896, akt. řed.: Člen KSČ od roku 1945. Dle posudku místní organizace se v této organizaci vůbec nehlásil. Pravděpodobně, že bydlí v domě, kde jsou všichni protikomunisté. To ovšem nesvědčí o jeho stranické vyspělosti. Během své služby ve Vídni zapřel své členství v KSČ. Jeho dcera i žena jsou známy svým protikomunistickým smyšlením.“¹¹¹ Většina propuštěných zaměstnanců se ještě snažila zachránit po únoru 1948 vstupem do KSČ, leč marně: „Kudraková Jarmila, nar. 1914, adm. asis.: Kandidátka strany. Před únorem organizována v nár. soc. straně, po únoru byla odvolána z Vídně na návrh tamějšího AV. Pro práci v MZV ani pro vyslání do ciziny nepřichází do úvahy.“¹¹² Další skupina, která musela odejít z MZV, byla označena „Zaměstnanci MZV pracovní neúnosní“ Zde se v hodnoceních politickém objevilo i hodnocení pracovní. „Kateřina Maříková, nar. 1902, adm. ref.: Politicky není organizována. Poměr k lid. dem. zřízení je záporný. Po únoru hlasovala proti komunistickému kandidátu ROH. Nepodepsala katolickou akci. Pracovní nevykonná, pro službu v MZV se nehodí.“¹¹³ Třetí skupinu tvořili pracovníci, kteří byli propuštěni z důvodu: „Zaměstnanci MZV k převedení do penze.“ Jednalo se především o zaměstnance, kteří nastupili do služeb MZV již při jeho vzniku. Jako ve většině případů, komunisté již s touto skupinou nepočítali. „Vrba Karel, nar. 1888, adm. kontr. Není organizován. Ve službách MZV od roku 1919. Převážnou část služby ztrávil v zahraničí. Typ starého byrokrata, který se svým smyšlením kloní k západu. Pro službu v MZV se nehodí. Navrhujeme do penze.“¹¹⁴

Kromě čistek na ministerstvu zahraničí v Praze pochopitelně probíhalo stahování pracovníků na zastupitelských úřadech. Po první vlně uskutečněné bezprostředně po únoru

¹⁰⁹ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 142.

¹¹⁰ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 144.

¹¹¹ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 151.

¹¹² NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 150.

¹¹³ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 152.

¹¹⁴ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 154.

1948, probíhalo další odvolávání, které vrcholí masovým odvoláním pracovníků koncem roku 1949: „Vzhledem k tomu, že naše zastupitelské úřady nejsou ještě pročištěny a jsou i nadále politicky zatíženy elementy, které nejsou politicky spolehlivé anebo lidmi, jejichž politická minulost a politický profil nám nejsou známy, navrhuje se odvolání těchto lidí v co nejkratší době, abychom tímto ukončili a dovršili předběžné akce a definitivní politické ozdravení našich zastupitelských úřadů a vytvořili předpoklady pro budování nového, spolehlivého aparátu naší zahraniční služby.“¹¹⁵ Tento seznam obsahoval 137 pracovníků diplomatické služby, kteří mají být odvoláni ze zahraničí a propuštěni. Byl odsouhlasen sborem náměstků, V. Širokým a ministrem zahraničí V. Clementisem.¹¹⁶

Diplomaté byli rozděleni do několika skupin: „Skupina č. 1. – politické důvody – jasně reakční, skupina č. 2. – nedostatek materiálů- nejasní, skupina č. 3 pracovní důvody – nevykonni.“ Do skupiny č. 1. bylo zařazeno 29 osob. Jak již bylo na výše uvedených příkladech ukázáno, hlavní roli pro propuštění byla politická nespolehlivost a „temné úmysly reakcionářů“ : „Nedělka František, nar. 1913, adm. revident, na z.ú. Hamburk – gen. konzulát od 1. 7. 1946. Není členem KSČ, bývalý parašutista z Anglie, zabývá se mystikou. Byl vždy dobře informován o lidech, kteří opustili území ČSR a přátelil se s nimi. K lid. dem. zřízení nemá kladný postoj.“¹¹⁷ V hodnocení vyslance Khaka se můžeme dočíst: „Khak Vladimír, nar. 30. 12. 1890, mim. vyslanec a zpl. ministra na z.ú. Caracas – vyslanectví od 1.8 1946. Není člen strany, je povýšeneckého chování, nemá dobrého jména mezi starými československými kolonisty, egoista. Má rád peníze. V roce 1947 měl v listopadu na vyslanectví oltář, u kterého se pomodlil Nuncius a dal požehnání československému vyslanectví. Jinak velmi dobrý obchodník a buržoasní diplomat. Obnovil obchodní jednání s venezuelskou vládou, politicky není na výši.“¹¹⁸

Skupina č. 2 byla nejpočetnější, 87 osob a tvořili ji pracovníci označení „nedostatek materiálu – nejasní“. Pro ilustrativní vyjasnění pojmu „nejasní“ uvádím dva příklady: „Františka Kuklová, nar. 1.7.1909, na z.ú. Londýn od 1.1.1948. Na MZV od 1935. Většinu času ztrávila za hranicemi. Po květnu 1945 za své přítomnosti v ČSR organizovaná v lidové straně. Hysterická stará panna s náboženskými komplexy, klepna.“¹¹⁹ Zajímavý je i následující případ: „Karas Vilém, adm. asistent, nar. 4.2.1907 na z.ú. Vídeň – vyslanectví

¹¹⁵ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 157.

¹¹⁶ Viz. poznámka pod čarou č. 46.

¹¹⁷ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 161.

¹¹⁸ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 160.

¹¹⁹ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 170.

od 1.5.1946. Člen strany údajně od roku 1925. Za první republiky byl strážníkem a později tajným“.¹²⁰ A poslední třetí skupinu označenou „pracovní důvody -nevýkonní“ tvořilo 21 osob. Očista od „nespolehlivých a reakčních živlů“ byla dokončena v průběhu roku 1949. Vypracované hodnocení na začátku roku 1949 a podepsané členem AV KSČ na MZV Burešem a vedoucím mezinárodního oddělení ÚV KSČ Bedřichem Geminderem analyzovalo situaci na MZV po druhé světové válce takto: „Za první republiky MZV bylo baštou národních socialistů a agrárníků. Úřad vykonával politiku pod vlivem tehdejšího režimu, vázanou spojenectvím s imperialistickými mocnostmi a proto také výběr zaměstnanců pro tento úřad byl omezen hlavně na příslušníky výše jmenovaných politických stran, které podporovaly politiku agrární buržoasní vlády... Po osvobození větší část těchto lidí se sama navrátila na své původní působiště na MZV do svých funkcí, jak je opustili příchodem okupantů anebo byli úřadem až na malé výjimky povoláni zpět. Tak se stalo, že vedoucí místa na MZV přešla do rukou lidí, ovlivněných měšťáckou ideologií nemajících kladné vztahy k dělnické třídě, stejně jak tomu bylo za první republiky. Personální politika v tomto úřadě byla řízena tak, že pokrokové zaměstnance na tomto ministerstvu nebylo možno umístiti pro odpor reakčních sil, které držely klíčová místa, čehož následek byl, že komunistická organizace se zde těžce probíjávala a byla celkem početně i ideově slabá, protože byla složena většinou ze soudruhů, kteří před tím ve straně straně nebyli a tudíž neměli zkušeností, potřebných k vedení politického zápasu s reakcí. Život této organizace se omezil jen na dílčí vnitrostranické akce způsobem spolkařským.

Tento stav závodní organizace KSČ se také odrážel v bezmocnosti při provádění národní očisty po květnu 1945. Z devíti sekčních šéfů nebyl žádný pokrokový a z více než 70 přednostů oddělení nebylo ani 10 procent pokrokově smýšlejících. Za tohoto rozložení sil vyvíjely se zaměstnanecké poměry až do února 1948.

Únorová očista byla provedena částečně a nebylo v ní pokračováno, takže v průběhu celého minulého roku docházelo k neustálým resignacím na čs. úřadech a dokonce k útěku úředníků z ústředí... V současné době přistoupilo MZV, na základě zavedení nových pracovních metod, k reorganizaci práce a provádí rozmisťování kádrů. Na MZV je nedostatek schopných a lidově- demokratickému zřízení oddaných pracovníků, proto bude úkolem zejména záv. organizace, v tomto úseku napomáhat kádrovému

¹²⁰ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 174.

*referentu a náměstkovi. Půjde zejména o obsazení nejzodpovědnějších míst jak v ústředí, tak i na zastupitelských úřadech spolehlivými dělnickými kádry.*¹²¹ Během let 1948 až 1949 muselo opustit MZV na 490 úředníků.¹²² A pak již nic nebránilo tomu, aby dělnické kádry začaly plout pod vlajkovou lodí MZV k obzoru světlých zítřků.

¹²¹ NA, Archiv ÚV KSČ, f. 100/3, sv. 2, a.j. 5, l. 63-65.

¹²² Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 213.

Závěr

Příchod komunistů k moci v únoru 1948 znamenal totální přeměnu zásad a koncepce československé zahraniční politiky. Československá zahraniční politika byla plně podřízena Moskvě a ztratila jakoukoliv vlastní tvář. Podřízenost zahraniční politiky Sovětskému svazu nezačala ale únorem 1948, již v období ke konci druhé světové války a v prvních letech po ní se zahraniční politika Československa ohlížela na Moskvu vínež bylo zdrávo. Bezesporu vyvrcholením víceméně dobrovolného odevzdávání samostatnosti v oblasti zahraniční politiky bylo odmítnutí československé účasti na Marshallově plánu, které v podstatě otevřelo dokořán dveře vedoucí do područí Sovětského svazu.

Proměna československé zahraniční politiky byla krok za krokem provázena radikálními řezy do personálního složení ministerstva zahraničních věcí. Komunisté si byli dobře vědomi, že se stávajícím složením ministerstva by mohli své záměry realizovat jen stěží a tak se pustili do očisty od „reakčních kádřů“, a to jak v ústředí, tak i na zastupitelských úřadech v zahraničí.

I když komunisté získali místa na MZV již roku 1945 a v osobě V. Clementise měli na ministerstvu druhého nejvýše postaveného muže, jejich vliv na tuto instituci nebyl příliš veliký a nesrovnatelný s ministerstvy, která ovládli. Teprve únorové převzetí moci umožnilo ministru V. Clementisovi a lidem z ÚV KSČ přebudování ministerstva, tak aby odpovídalo novým záměrům v československé zahraniční politice.

Došlo k rozsáhlé čistce, které v první vlně za obět' padli téměř všichni vedoucí zastupitelských misí Československa. Během velmi krátké doby došlo ke stažení, s různou formou odvolání z funkce, prakticky všech titulářů, kteří byli, až na některé výjimky nahrazení lidmi majícími důvěru nového režimu.

Pouhé prosté přehlédnutí osudů této klíčové skupiny československých diplomatů nás nutně vede k zamyšlení, zda V. Clementis byl skutečně tím člověkem, za kterého je v historické literatuře čas od času vydáván, tj. vcelku osvíceným komunistickým diplomatem. Ani jeho vystupování se zahraničně politickými expozé a především ani události, jež se pod jeho vedením odehrávaly na MZV, nikterak nenasvědčují, že by tomu tak bylo. Jeho osud byl jistě tragický, nicméně ten by neměl zakrývat chování Clementise a jeho spolupracovníků, v některých případech sdílících jeho smutný osud, po roce 1948, kdy v podstatě za použití velmi razantních metod zrušili československou zahraniční

službu a začali její proměnu v instituci totálně poplatnou stranickým kritériím a přáním Moskvy.

Ne příliš pozitivně je ale také třeba pohlédnout na působení Clementisova předchůdce v úřadě Jana Masaryka. Ten se mnohdy jeví sice jako vtipný glosátor dění, nicméně jeho praktické kroky, byť do značné míry diktované prezidentem E. Benešem, příliš respektu nebudí. Co na tom, že ministr po návratu z moskevských jednání, kde se podřídilo Československo Stalinovu nátlaku a odmítlo účast na Marshallově plánu, prohlásí „*do Moskvy jsem jel jako československý ministr, ale vrátil jsem se jako Stalinův pohůnek*," když bylo tímto krokem vlastně rozhodnuto o konci československé samostatnosti.

Rozčarování z Masarykových výkonů coby poválečného ministra zahraničí je dobře patrné v depeši amerického velvyslance Steinharta: „*V chronickém stavu 'malých lidí', Češi vždy potřebovali silné spojence, aby přežili. Výše popsané vychytralé mentální vlastnosti způsobily, že se snažili stavět své sousedy proti sobě, že se vyžívali v dvojznačných řečech (například prohlášení Jana Masaryka v posledních dvou letech) sázeli na obě strany.*“¹²³ V komentáři k Masarykově smrti potom velvyslanec napsal: „*Uvědomil si příliš pozdě, že se nemůže naráz dívat dvěma směry.*“¹²⁴

Diskontinuita zahraniční politiky před druhou světovou válkou a po ní byla provázena diskontinuitou v oblasti personální. Zatímco ale změna zahraničně politického kurzu byla velmi rychle provedenou operací, personální změny probíhaly celých deset let. Po první vlně masivních čistek, kdy se českoslovenští diplomaté rovněž dostali do hrůzného kolotoče politických procesů, následovala mravenčí kádrová práce, během níž ministerstvo opouštěli další a další úředníci. Teprve po deseti letech mohlo vedení KSČ konstatovat, že „*v letech 1948-1958 bylo ministerstvo zahraničních věcí v podstatě (z hlediska kádrového) přebudováno a v jeho službách jsou nyní pracovníci třídně a politicky spjatí s lidově demokratickým zřízením. Uvedený proces byl dokončen (až na několik případů) v roce 1958 provedením stranické prověrky třídní a politické spolehlivosti. Třídní a politické přebudování aparátu ministerstva zahraničních věcí je*

¹²³ *The Ambassador (Steinhart) to the State Secretary, Prague, April 30, 1945. 309: Telegram. FRUS 1948, s. 748.*

¹²⁴ *Tamtéž, s. 751.*

možno hodnotit tak, že byla v tomto směru plněna linie strany a že bylo postupováno v duchu zásad kádrové politiky.“¹²⁵

Těmito zásadami kádrové politiky se rozuměl především důraz na politické přesvědčení a oddanost KSČ, která stála nad odbornou zdatností. Tuto skutečnost příkladně dokumentují diskuse o personálním obsazení MZV, probíhající na příslušných místech v aparátu ÚV KSČ: „*soudruh Sýkora plně nezvládá funkci, je však nutno přihlížet k tomu, že přesahuje nejen jeho schopnosti, ale i jeho možnosti. Jde o naprosto oddaného pracovníka. V současném období potom není třeba přistupovat k jeho změně.*“¹²⁶ „*Soudruh Petrželka je soudcem z povolání. Pracoval jako soudce v okupaci i po osvobození. Řadu let pracoval ve Washingtonu. Není dostatečně stranicky, politicky i teoreticky fundovaný a jeho přístup k zajišťování úkolů je v mnohém administrativní. Uvážit jeho jmenování do funkce vedoucího odboru.*“¹²⁷

KSČ tedy postupem času získala plnou kontrolu na MZV, postupovala podle zásad kádrové práce, jak bylo vždy zdůrazňováno, nicméně i samo komunistické vedení si i ke konci padesátých let uvědomovalo, že se stavem československé diplomacie to není příliš valné. Příčiny byly hledány různé, nicméně nehledalo se na správném místě, neboť problém netkvěl v politické přípravě a počtu let strávených ve funkcích v komunistickém aparátu či na Vysoké škole stranické, na což byl kladen maximální důraz, ale v základní profesionální přípravě diplomatů pro výkon jejich funkce. Pokud by tato stránka převážila nad stranickými kritérii, potom by jen stěží byly nuceny odpovědné orgány ještě roku 1959 například konstatovat, že „*zejména je naprostý nedostatek pracovníků se znalostí španělštiny. MZV za současného stavu kádrů není schopno zajistit obsazení těchto ZÚ a bude potřeba provést výběr vhodných pracovníků prostřednictvím stranických orgánů z různých úseků státního a hospodářského života.*“¹²⁸ Srovnáme-li tuto situaci, problémy byly navíc s dostatkem pracovníků vládnoucích angličtinou či francouzštinou, se stavem před rokem 1948, kdy každý diplomat ovládal minimálně tři jazyky, potom je to jen další důkaz krize, kam se dostala československá diplomacie po roku 1948. A to měla další kataklyzmata ještě před sebou, neboť ji čekala další „očista“, tentokrát po roce 1968.

¹²⁵ SÚA, Archiv ÚV KSČ, fond 100/3, sv. 5, a.j. 20, s. 116.

¹²⁶ Tamtéž, s. 22.

¹²⁷ Tamtéž, s. 23.

¹²⁸ Tamtéž, s. 117.

Seznam pramenů a literatury

Národní archiv

Archiv ÚV KSČ

fond 100/1, sv. 63, a.j. 514

fond 101/1 sv. 99, a.j. 1145

fond 100/24 sv. 99, a.j. 1144

fond 01, sv. 3, a.j. 15

fond 100/24, sv. 100, a.j. 1146

fond 100/3, sv.5, a.j.20

fond 100/3, sv. 1, a.j. 4

fond 100/3, sv. 2, a.j. 5

Archivní pomůcka 285, č. fondu 357/2, karton 100, 101, nezpracováno.

Archiv Státního departmentu (Record Group 59), National Archives and Records Administration (NARA), Washington (D.C.) - College Park, Maryland

Decimal Files, 1945-1952: řada 860F (Československo vnitřní záležitosti) a řada 711.60 F15 (Československo, mezinárodní politické vztahy).

Archiv Ministerstva zahraničních věcí

Kádrový odbor (1941) 1945-1954 (1956), informace čerpány z kartonu ozn. 1945-49, odbor KA, I/1-I/2, zaměstnanci MZV, dotazníková akce, nezpracováno.

Edice dokumentů

Československo a Marshallův plán, Sborník dokumentů: k vydání připravili Jičín, R., Kaplan, K., Krátký, K., Šilar, J., Praha 1992.

Československo v RVHP 1949-56: k vydání připravil Kaplan, K., Praha 1995.

ČSR a SSSR 1945-1948: Dokumenty mezivládních jednání. K vydání připravili Kaplan, K., Špiritová A., Praha-Brno 1995.

Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944-1953, 1. díl 1944-1948, kolektiv autorů pod vedením G. Muraško, Moskva-Novosibirsk 1997.

Petr Kadlec. Osobní sdělení, rozhovor, (březen 2004).

JUDr. A. Sum – tajemník ministra J. Masaryka, Praha, 1.9.2004.

*JUDr. Antonín Sum (*1919) vystudoval práva na Univerzitě Karlově v Praze. Pracoval na předsednictvu vlády (1946), v letech 1947–1949 na Ministerstvu zahraničních věcí jako tajemník ministra Jana Masaryka, v letech 1949–1962 byl vězněn (odsouzen v procesu M. Horákové).*

Literatura

- Acheson, Dean: Power and Diplomacy, Cambridge (Mass.) 1958.
- Andrew, Christopher; Mitrochin, Vasilij: Neznámé špionážní operace KGB: Mitrochinův archiv, Praha 1999.
- Beneš, Edvard: Šest let exilu a druhé světové války, Praha 1946.
- Beneš, Edvard: Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství, Praha 1947.
- Bradley, John F. N.: Válka a mír po roce 1945, Praha 1994.
- Brinkley, Alan: American history: A Survey, New York 1995.
- Brod, Toman: Osudný omyl Edvarda Beneše, Praha 2002.
- Burnham, J. R.: The Coming Defeat of Communism, London 1950.
- Clay, L. D.: Decision in Germany, New York 1950.
- Černý, Václav: Pláč koruny české, Toronto 1977.
- Černý, Václav: Paměti III., Brno 1992.
- Davies, Norman: Evropa. Dějiny jednoho kontinentu, Praha 2005.
- Dejmek, Jindřich: Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948), Praha 2008.
- Dejmek, Jindřich: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století, Praha 2002.
- Drtina, Prokop: Československo můj osud, Toronto 1982.
- Durman, Karel: Popely ještě žhavé. Velká politika 1938 – 1991: I. Válka a nukleární mír 1938 - 1964, Praha 2004.
- Faure, Justine: Americký přítel: Československo ve hře americké diplomacie 1943-1968, Praha 2006.
- Feierabend, Ladislav K: Politické vzpomínky I-III, Brno 1994.
- Firt, Julius: Záznamy ze starých deníků, Kolín nad Rýnem 1985.
- Gilbert, Felix; Large, David C.: Konec evropské éry. Dějiny Evropy 1890-1990, Praha 2003.
- Gaddis, John L.: Studená válka, Praha 2006.
- Hájek, Jiří: Setkání a střety: Poznámky a úvahy o působení vnějších faktorů na politické postoje české novodobé společnosti, Kolín nad Rýnem 1983.
- Hanzlík, František: Únor 1948 - výsledek nerovného zápasu, Praha 1997.
- Hejl, Vilém; Kaplan, Karel: Zpráva o organizovaném násilí, Toronto 1986.
- Kaplan, Karel: Nekrvavá revoluce, Praha 1993.

- Kaplan, Karel: Pět kapitol o Únoru, Brno 1997.
- Kaplan, Karel: Pravda o Československu 1945-1948, Praha 1990.
- Kaplan, Karel: Zpráva o zavraždění generálního tajemníka, Praha, 1992.
- Kennan, Georg F.: American Diplomacy 1900 – 1950.
- Kettner, P.; Jedlička, I. M.: Proč zemřel Jan Masaryk?, Praha 1990.
- Korbel, Josef: The communist subversion of Czechoslovakia 1938 – 1948, New Jersey 1959.
- Lippmann, Walter: Zahraniční politika a válečné cíle Spojených států, Praha 1946.
- Masaryk, Jan: Ani opona, ani most..., Praha 1947.
- Masaryk, Jan: Volá Londýn, Praha 1990.
- Němeček, Jan: Od spojení k roztržce, Praha 2003.
- Pacner Karel: Osudové okamžiky Československa, Praha 2001.
- Pečenka, M.; Luňák P.; a kolektiv: Encyklopedie moderní historie, Praha 1999.
- Ramsden, John (ed.): Oxfordský průvodce britskou politikou 20. století, Praha 2006.
- Ribka, Hubert: Únorová tragédie, Brno 1995.
- Tomeš, Josef: Slovník k politickým dějinám Československa 1918-1992, Praha 1994.
- Táborský, Edvard: Prezident Beneš mezi Západem a Východem, Praha 1993.
- Tigrid, Pavel: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu, Praha 1990.
- Zeman, Zbyněk: Edvard Beneš: politický životopis, Praha 2009.
- Zeman, Zbyněk: Vzestup a pád komunistické Evropy, Praha 1998.

Časopisy:

Brenerová, Ch.: Mezi tradicí a revolucí. Dějiny a současnost, 2001, ročník 26, č. 6, s. 40-44.

Brod, Toman: Československo a Sovětský svaz v letech 1939-1945, /1.část/. Střední Evropa, 1991, ročník 7, č. 18, s. 23-41.

Brod, Toman: Československo a Sovětský svaz v letech 1939-1945, /2. část/. Střední Evropa, 1991, ročník 7, č. 19, s. 38-50.

Brod, Toman: Československo a Sovětský svaz v letech 1939-1945, /3.část/. Střední Evropa, 1991, ročník 7, č. 20, s. 18-37.

Brod, Toman: Československo a Sovětský svaz v letech 1939-1945, /4. závěrečná část/. Střední Evropa, 1991, ročník 7, č. 21, s. 31-51.

Ducháček, I.: O zahraničně politickou orientaci ČSR před únorem 1948. Svědectví, Paříž 1973, ročník XII, č. 45, s. 61-68.

Klimek, Antonín: Plány Edvarda Beneše na poválečný vývoj Československa. Střední Evropa, 1993, ročník 9, č. 30, s. 25-31.

Němeček, J.: Benešova cesta do USA v roce 1943. Dějiny a současnost, 1994, ročník 16, č. 5/94, s. 40-43.

Mareš, P.: Sověti v Postupimi. Dějiny a současnost, 1996, ročník 18, č. 1/96, s. 21-25.

Mareš, P.: Únor 1948 očima amerického velvyslance v Praze. Dějiny a současnost, 1991, ročník 13, č. 2/91, s. 51-55.

Pfaff, Ivan: Tragédie plná omylů. Kritický portrét Edvarda Beneše. Reportér, 1990, ročník 5, č. 9, s. I-XVI.

Tigrid, P.: Ve stínu lípy. Svědectví, Paříž 1971, ročník XI, číslo 41, s. 69-96.

Táborský E.: Beneš a náš osud. Svědectví, Paříž 1978, ročník XV, číslo 57, s. 17-50.

Vika J., Kranec Z.: Odbory v říjnu 1948. Svědectví, Paříž 1980, ročník XVI, číslo 61, s. 32-35.

Internetové zdroje:

Babka, Lukáš; Roubal, Zdeněk: Československo-sovětské vztahy, [citováno 11.7.2010], dostupné z: <www.akademickyrepozitar.cz/Petr-Roubal/Ceskoslovensko-sovetske-vztahy>.

Gottwald, K.: Programové prohlášení vlády ze dne 10. 3. 1948, (pdf), [citováno 5. 7. 2010], dostupné z: <www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/...cr/...ppv-1948-gottwald2.pdf>.

Klaus, V.: Není možné mlčet, [citováno 10. 7. 2010], dostupné z: <www.klaus.cz/clanky/2497>.

Klička, O.: Pražské jaro a československá diplomacie, [citováno 15. 6. 2010], dostupné z: <<http://www.coldwar.cz>>.

Koutská, I.: Únor 1948 na MZV, [citováno 24.7.2010], dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/ministr/ministri_a_ministerstvo_v_historii/unor_1948_na_mzv.html>.

Masaryk Jan: Dopis ministra zahraničních věcí Velké Británie Anthony Edena ministru zahraničí Československé vlády v exilu Janu Masarykovi ze dne 5. 8. 1942, [citováno 11.7.2010], dostupné z: <www.fronta.cz/dokument/dopis-britskeho-ministra-zahranici-edena-o-mnichovske-dohode>.

Molotov, N. M.: Molotovův dopis Fierlingerovi o postoji k mnichovské dohodě SSSR, [citováno 11. 7. 2010], dostupné z: <www.fronta.cz/dokument/molotovuv-dopis-fierlingerovi-o-postoji-sssr-k-mnichovske-dohode>.

Peroutka, F.: Byl Edvard Beneš vinen? [citováno 15. 7. 2010], dostupné z: <www.masarykovaspolecnost.info/masarykovaspolecnost/zaj01_1.htm>.

Vágner, P.: Did Czechoslovakia Have Any Chance? Prague's American Embassy About the Red Army in Czechoslovakia in 1945, [citováno 10.7.2010], dostupné z: <www.ruskiivopros.com/?pag=one&id=316&kat=7&csl=46>.

Internetové portály:

FRONTA	< http://www.fronta.cz/ >
Ministerstvo zahraničních věcí	< http://www.mzv.cz/jnp/cz/index.html >

Přílohy

Příloha č. 1:

Provolání akčního výboru na MZV ČR ze dne 25. února 1948¹²⁹

„Kolegové a kolegyně, předkládáme Vám provolání Akčního výboru Nové národní fronty na ministerstvu zahraničních věcí, který se právě ustavil a jehož členy jsou příslušníci všech politických stran a celonárodních organizací, jakož i zástupové kolegů a kolegyně politicky neorganizovaných.“

PROVOLÁNÍ

Za napjaté mezinárodní situace, která se bezprostředně dotýká osudu našeho národa a celého státu došlo i k těžké krizi vnitropolitické. Pod nicotnými záminkami vystoupili ministři tří stran z vlády Národní fronty a rozvratné živly se pokoušejí přenést přechodný rozkol ve vládě i mezi lid. Žádný poctivý Čech a Slovák nemůže však připustit, aby jednotu národa, bezpečnost státu a další klidný politický hospodářský vývoj naší republiky byly svévolně ohrožovány.

Národní fronta trvá dál, protože je záležitostí veškerého lidu a je pod vedením Klementa Gottwalda pevně odhodlána splnit košický program, uchránit vymoženosti národní revoluce a jíti dále vpřed cestou socialismu. Přejímajíc proto za svou výzvu Ústřední Rady Odborů, tvoříme v ministerstvu zahraničních věcí AKČNÍ VÝBOR, vyzýváme všechny kolegy a kolegyně bez rozdílu politické příslušnosti k upřímné spolupráci. Semkněme se znovu pevně tak, abychom byli jednotní jako v odboji, pomozme provést v našem ministerstvu očistu od těch, kteří se za války zpronevěřili svému poslání a mezi naše řady nepatří a staňme se všichni strážci nové silné a jednotné národní fronty. Ať žije jednotu veškerého pracujícího lidu. Ať žije demokratická Československá republika. Ať žije naše nerozborné spojení se Sovětským svazem a ostatními slovanskými státy.“

¹²⁹ První příloha nám předkládá cíle, které si pro svoji činnost na ministerstvu vytyčil akční výbor. Akční výbory se v tehdejším Československu staly hlavním prostředkem komunistů jak prosazovat svoji vůli snad na všech typech pracovišť. Termín „vyakčnit“ se stal černou mřinou pro tisíce občanů Československa. Nejinak tomu bylo i na komunistickém ministerstvu zahraničí.

V Praze dne 23. února 1948.

Za Akční výbor Nové národní fronty v MZV: Dr. Ota Dvouletý- předseda skupiny ROH, Alexius Brož- předseda závodní rady, dr. Václav Vávra, dr. Rudolf Lipský, Frant. Klubičko, Vlastimil Albrecht, dr. Jaroslav Kraus - šef presidia, dr. Adolf Plachý, dr. Prokop Vavřínek, Josef Váňa, Evžen Korunka, dr. Ctibor Růžička, ing. Vlastimil Borek- předseda AV NF, dr. Oldřich Chýle- místopředseda AV NF, dr. Rudolf Bystrický, František Vítků, dr. G.Sekaninová, Alois Hofman, František Vohralík.¹³⁰

¹³⁰ Koutská, I.: Únor 1948 na MZV, [citováno 24.7.2010], dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/ministr/ministri_a_ministerstvo_v_historii/unor_1948_na_mzv.html.

Příloha č. 2:

Příklady osudů diplomatů po roce 1945

Osudy československých vyšších diplomatů jsou ve sledovaném období 1945-1950 poznamenány dvěma pro ně přelomovými momenty. První nastal okamžitě po ukončení druhé světové války, kdy bylo zkoumáno jejich působení během války a zejména jejich činnost v roce 1939 po obsazení Československa Německem a zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Pro jejich další kariéru byla klíčová otázka, zda předali, či nepředali svoji misi do rukou Německa.

a) Příklad tituláře, který předal zastupitelský úřad a nebyl přijat zpátky na MZV:

Jeden z titulářů, který předal vyslanectví je Jan Šeba (26. 12. 1886 - 25. 7. 1953), který 17. 3. 1939 odevzdal velvyslanectví v Šanghaji Němcům a jako soukromá osoba zůstal s rodinou v Číně, pracoval v různých firmách. V lednu 1946 se přihlásil do služeb MZV, ale přijat nebyl, rozhodnutím vyšetřovací komise ze dne 4. 5. 1946 byl ke dni 1. 6. 1945 reaktivován a bylo mu vypláceno čekatelné. Zvláštní očištná komise NF ze dne 7. 1. 1947 se rozhodla předat jeho případ národnímu prokurátorovi a rozhodnutím ze dne 12. 1. 1947 zastavit výplatu čekatelného. Trestní řízení bylo poté zastaveno. V roce 1946 bylo proti Janu Šebovi na ministerstvu národní obrany kárné řízení, které bylo zastaveno poté, co Šeba zažádal o uvolnění z armády. V Akci B byl vystěhován z Prahy, žil v Plzni a učil čínštinu a přednášel o Číně.¹³¹

b) Příklad tituláře, který předal zastupitelský úřad a byl přijat zpátky na MZV:

Dalším z titulářů je Jaroslav Lípa (22. 8. 1886 – 9. 8. 1966). Dne 17. 3. 1939 vydal vyslanectví v Bělehradě Němcům, v Jugoslávii organizoval přechod dobrovolníků do Francie. V březnu 1941 odjel přes Palestinu do Londýna, byl jmenován mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem u exilové královské vlády. V Protektorátu 4. 12.

¹³¹ Koutská, I.; a kol.: *Českoslovenští diplomaté 1945-1948, dílčí výsledek projektu RM 01/12/06, Praha, 2006, s. 126.*

1939 byl propuštěn ze služby, zbaven protektorátního občanství a jeho majetek byl zabaven. V roce 1945 byl znovu přijat na MZV ústředí. Vyšetřující komise MZV Jaroslava Lípu dne 12. 12. 1946 zprostila obvinění, že porušil své úřední povinnosti tím, že odevzdal úřad v Bělehradě Němcům. Po únoru 1948 byl dán na dovolenou s čekatelným, penzionován.¹³²

c) Příklad tituláře, který nepředal zastupitelský úřad a byl přijat zpátky na MZV:

Judr. Jaromír Kopecký (11. 5. 1899 – 6. 5. 1977), po 15. 3. nevydal v Ženevě úřad Němcům, spolupracoval s velvyslanectvím v Paříži. Později s exilovou vládou v Londýně. V Ženevě vytvořil ústředí zahraničního odboje, zasloužil se o krajany ve Švýcarsku a ve Francii. 5. června 1940 v Protektorátu propuštěn ze služby, zbaven státního občanství a jeho majetek byl zabaven. Londýnskou vládou jmenován delegátem u Společnosti národů, v roce 1945 byl velvyslancem v Bernu a v roce 1946 byl přeložen do ústředí. Od 31. 3. 1948 byl dán na dovolenou s čekatelným, od 1. 9. 1948 rozvázán pracovní poměr.¹³³

Druhým zlomovým momentem byl rok 1948, kdy většina vyšších diplomatů byla donucena opustit MZV ČR. Jestliže v prvním případě Vyšetřovací a Zvláštní očištná komise velmi pečlivě zkoumala každý případ chování diplomatů během války, potom akční výbor ustavený na MZV 25. února 1948 již takto pečlivý nebyl. V jeho rozhodování hrál klíčovou roli postoj toho kterého diplomata ke KSČ. Diplomat byl opatřen příslušnou nálepkou a jeho dny na velvyslanectví či v Černínském paláci byly rychle sečteny.

Níže uvedený případ vyslance Vladimíra Houdka v sobě obsahuje většinu uplatňovaných kritérií. Na vyslance Houdka, který zřejmě chtěl přežít nejhorší dobu mimo ČSR, nezapomněli kádrováci ani v zahraničí a onálepkovali ho všemi tehdy smrtelnými hříchy, z nichž každý by již stačil na konec kariéry: spolupracovník prezidenta Beneše, Hodžův stoupenec, politicky neorganizován a navíc manželka podezřelá z toho, že má divné příbuzné. Již jenom třešínku na dortu představuje udání pana doktora Brauna:

¹³² Koutská, I.; a kol.: *Českoslovenští diplomaté 1945-1948, dílčí výsledek projektu RM 01/12/06, Praha, 2006, s. 114.*

¹³³ Koutská, I.; a kol.: *Českoslovenští diplomaté 1945-1948, dílčí výsledek projektu RM 01/12/06, Praha, 2006, s. 110.*

*„Houdek Vladimír Dr., vysl. a zplnomocněný ministr, nar. 16. 1912, na z.ú. [mise New York] od 19.5 1948. Po válce byl tajemníkem pres. Beneše pro slovanské věci. Od 1945 je na MZV. Podle dopisu pana dr. Brauna je nespolehlivý člověk, který nesouhlasí s lid. dem. a byl nohsledem M. Hodži. Jeho manželka údajně příbuzná Jury Slávika. Politicky není organizován. Odvolat po zasedání OSN.“*¹³⁴

¹³⁴ A-ÚV KSČ, Mezinárodní oddělení 100/3, svazek 1, a.j. 4, l. 162.